

OROSS ANDRÁS

JOHANN DAVID PALM JELENTÉSE A BUDAI KAMARAI ADMINISZTRÁCIÓRÓL ÉS BUDA VÁROS VISZONYAIRÓL (1694)*

Johann David Palm udvari kamarai tanácsos élete és a XVII–XVIII. század fordulóján a Habsburg Monarchiában és a Magyar Királyságban kifejtett tevékenysége nem kifejezetten ismert a magyar történettudományban. Ez persze nem is elvárás és nem is meglepő. Egy olyan hivatalnokról van szó, aki a Habsburg Monarchia pénzügyeiért legfelsőbb szinten felelő Udvari Kamara egyik befolyásos szakembere volt, ugyanakkor a Legfőbb Hadbiztosság (Generalkriegskommissariat) titkáraként, majd irodaigazgatójaként a hadellátás adminisztrációjában is igen komoly szerepet játszott. Jó házassága és kapcsolatai révén ugyanakkor komoly bankár tevékenységet is kifejtett és testvéreivel együtt a Habsburgok egyik fő hitelezőjévé lépett elő, különösen a spanyol örökösödési háború idején. Úgy tűnik befolyásossága és jó kapcsolatai ellenére sokszor inkább a háttérben maradt.¹ Neve fel-felbukkan a nemzetközi szakirodalomban, olykor magyar történeti szaktanulmányokban, de magyarországi szerepének átfogó ismertetésére eddig nem került sor. A Habsburg Monarchia 1700 körüli pénzügyigazgatásáról mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalom komoly összefoglalásokat írt. Palm szerepe mindenesetre csak ebben a szélesebb kontextusban értelmezhető, de ennek ismertetésétől eltekintek, hiszen az a jelen forrásközlés témáján messze túlmutat.²

A most közlendő jelentését a nyolc éve visszafoglalt Budáról és a Budai Kamarai Adminisztráció itt működő hivatalairól többen is idézték, de szisztematikus használatára eddig nem került sor. Feltehetően ennek oka, hogy sokáig úgy hihette a magyar történettudomány, hogy a jelentés nem maradt az utókorra.³ Való igaz, hogy az Udvari Kamara magyarországi ügyeket tartalmazó fősorozatában (az ún. Hoffinanz Ungarn sorozatban) budai kiküldetése és a vizsgálat során követendő eljárásról szóló utasítása fennmaradt ugyan, de maga a jelentés nem található sem az 1694., sem az 1695. évi iratok között. A kutatói szerencse azonban jelen sorok

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 *Holl*, 1976. 70. p.

2 Érdemes azért néhány fontosabb szakirodalmat beidézni: *Hochedlinger*, 2010.; *Holl*, 1976.; *Körbl*, 2009.; *Mensi*, 1890.; *Nagy*, 1971a.; *Oross*, 2013b.; *Winkelbauer*, 2006.

3 *Kovács*, 1938. 216. p. írja, hogy „... Palm jelentését eddig nem sikerült megtalálni.”

írójára mosolygott, hiszen egy, a pozsonyi Magyar Kamara működésének felülvizsgálatára létrehozott bizottság jelentése és a bizottság tevékenységével összefüggő hatalmas köteg irat⁴ közepe táján Johann David Palm Budáról írt jelentése köszönt vissza. Vajon miért ebben a kötegben maradt fenn ez az irat?

Magyarázként szolgálhat, hogy az Udvari Kamara 1696. szeptember 27-én küldött a Budai Kamarai Adminisztrációnak utasítást, hogy Palm jelentése nyomán milyen intézkedéseket várna el tőlük Buda város és a hivatal működését illetően. Mivel a Hoffinanz Ungarn sorozat a kimenő iratok fogalmazványa dátuma szerint van rendezve, ezért csak egy nap az eltérés a két irat dátuma között. Szeptember 28-án a Magyar Kamara, 27-én a Budai Kamarai Adminisztráció kapott utasítást az Udvari Kamarától. Sajnos az iratanyagot egykor rendező és föliózámmal ellátó levéltárosok a rendelet fogalmazványa (amely a 402–421. föliókon található) mellé tartozó jelentést mintegy 300 fölióval távolabb, ráadásul egy külön dobozba is rakták. Előfordulhat az is, hogy a jelentés irattárba helyezését éppen a rendelet kiadását követően végezték el, ezért lett egy nap az eltérés. A bejövő iratok lajstromkönyvében azonban ténylegesen ennél a dátumnál — közelebbi indoklás nélkül — regisztrálták Palm jelentését, ugyanazzal a szöveggel, mint amit az irat hátoldalára írtak.⁵ Mivel a Magyar Kamara ügyében végzett nagy vizsgálat hasonló eseteket tárt fel, mint Palm a Budai Kamarai Adminisztrációnál, ezért lehetséges, hogy a jelentés ezen példányát a Pozsonyba kiküldött bizottság adta vissza az Udvari Kamarának, akik végre elhelyezték irattárukban. Az irat hátoldalán szereplő 1695. március 14-ei dátum is bizonyítja, hogy egy másik ügyben kiküldött bizottság is megkapta a jelentést. Tehát az Udvari Kamara használta és fel is dolgozta a benne rejlő információkat a visszafoglalt Budáról. Sajnálatos azonban, hogy a jelentésben idézett mellékletek közül egy sem maradt meg ezen a jelzeten, de a vizsgálat során felvett jegyzőkönyv egy példánya igen.

4 ÖStA FHK A HFU 1696.09.28. (Kt. 862. [r. Nr. 379.] fol. 422–1228.)

5 ÖStA FHK A HF Prot. 1696. Exp. (Bd. 1005. fol. 680r.)

Palm élete és tevékenysége⁶

Johann David Palm (1657–1721) a württembergi Esslingenben született, felmenői a birodalmi város hivatalnokaiként emelkedtek fel és tettek szert kisebb vagy nagyra. Apja, császári tanácsos volt és négy fia (Johann David, Johann Heinrich, Franz és Jonathan) közül a legidősebb Johann David az esslingeni latin iskolába járt, majd a tübingeni egyetemen jogot tanult. 1676-ban a formálódó állandó hadsereg igazgatásában vállalt — közelebről meg nem nevezett, de minden bizonnyal ezredírnoki, vagy hadbiztosi — állást. 1677-ben Kaspar Zdenko Kaplír legfőbb hadbiztos (Generalkriegskommissar) mellett kapott titkári állást a Legfőbb Hadbiztosságnál. Ebben az időszakban szerezte meg gyakorlatát a katonaság finanszírozásával és pénzügyeivel kapcsolatban, hiszen ő felügyelte a beszállásról készített számlákat és a hadsereg pénztárát (1672–1679 között zajlott a francia-holland háború, amely valójában egy összeurópai konfliktus volt és a Habsburg Monarchia is érdekelt volt benne Franciaország ellenfeleként). Miután Kaplír 1678-ban elnyerte a tiroli katonai kormányzói állást, Palm ide is követte személyi titkáráként. Ezen időszak alatt is részt vett ura különböző megbízatásaiban, mint pl. 1679-ben a pestisben szenvedő Bécs város ellátása, 1679–1680-ban a csehországi parasztfelkelés leverésére érkező katonaság ellátása vagy 1683-ban az ostromlott Bécs és a Linzben lévő uralkodó közötti levélváltás felügyelete.

1683-ban Pozsonyból menekítette a magyar Szent Koronát Bécsen keresztül Linzbe — legalábbis saját életrajzában ezt állítja magáról.⁷ Tették bizonyosan

6 Palm életének összefoglalása alapvetően *Kollmer*, 1983. munkán alapszik, ebben a könyvben az 5–45. oldalakon olvasható Palm életrajza és hivatalnoki szerepének, valamint a Palm és testvérei által üzemeltett bankház tevékenységének értékelése. Ha egy adott esetben más forrásból vettem az adatot, arra külön hivatkozok. *Kollmer* egyébként a Staatsarchiv Ludwigsburgban található volt Palm családi levéltár több anyagára is hivatkozik munkájában. Megkeresésemre a levéltár elárulta, hogy időközben a Palm levéltár a család egyik leszármazottja kezében van, magántulajdonban. A családdal folytatott levelezés ellenére egyelőre nem nyílt lehetőségem kutatást folytatni a Palm levéltárban.

7 *Kollmer*, 1983. 8. p. „Er [ti. Johann David Palm — OA] hatte das Glück die ungarische Krone mit Hazardierung seines Leibs und Lebens sowohl von Seiten der damaligen Malcontenten als auch des Erbfeinds solchergestalten zu salvieren, daß ihm nicht so viel Raum und Zeit verbleiben einen vom Finger entfallenen entfallenen Diamantring von der Erde aufzuheben sondern mit der königl. ungar. Kron auf einem Pferd Tag und Nacht nach Wien gesprengt (ita libell. supplex Josephae ad Augusta). Wegen den entfallenen Ring und Spreng ist es nicht wahrscheinlich. Er liebte von Jugend auf das einfachste und nicht die glänzende. Vielmehr

van igazság tartalma, hiszen nemesi diplomájában is érdemei között említik a Szent Korona menekítését: „... derselbe sich anno sechszehenhundert drey und achtzig wenig tag vor der türckichen belagerung unserer residenzstadt Wien zu salvier- und abholung der königlichen hungarischen Cron von Pressburg mit großer lebensgefaher gebrauchen lassen ...”⁸ Kaplír visszavonulása után a Legfőbb Hadbiztossági Hivatalban további magas pozíciókat töltött be, hiszen 1684 decemberétől titkár,⁹ majd Rudolf Rabatta halála és Antonio Caraffa kinevezése között ő vitte a Hadbiztosság ügyeit (1687. december — 1688. március). Immár Donat Heisler legfőbb hadbiztos alatt megkapta a Generalkriegskommissariatamt igazgatója pozíciót, ezáltal a szerv második emberévé lépett elő. Karrierje nemcsak a hadi igazgatásban, de az Udvari Kamarában is megindult: 1688-ban kamarai titkár, 1690-ben tényleges kamarai tanácsos, 1694-től a katonai ügyek kiadmányozásáért felelős,¹⁰ 1700-tól a magyar és katonai ügyek referense és 1702-ben már az övé a hadi, a magyarországi és a bányászati expedíció.¹¹

Gazdasági ereje hivatali karrierjével párhuzamosan emelkedett — ami a korszakban egyáltalán nem egyedülálló. Testvérei Ulmban tanulták ki a kereskedő mesterséget, sőt Franz Palm Augsburgban az ékszerkereskedelem szakemberévé nőtte ki magát. A négy testvér tehát Bécsben telepedett le az 1680-as években. 1689-ben Johann David Palmnak a bécsi kereskedő családból származó Anna Maria Mondenz-cel történő házassága nyitott új üzleti távlatokat (a feleség Iszaak Mondenz lánya, aki 1666 óta udvari ékszerész volt, valamint váltóüggyekkel is foglalkozott és jó európai kapcsolatokkal rendelkezett, de a magyarországi bányáüzletben is érdekelt volt). A Palm-Mondenz kereskedőház egyre erősödött (pl. 1696-ban több lépcsőben Genovából szerzett 900 000 forint hitelt¹²), egyre több ékszerszállítási megbízást kapott az udvartól. Franz és Jonathan Palm Európa

wie sein Herr Sohn Gr. Karl Joseph I. erzählte, flüchtete er die Krone auf einer Schifferzille so daß er sich, als wenn was anders voring, auf jene Seite des Gestatts hielt, wo er keinen Feind entdeckte, wer mag denn eine Truhe, auf ein Pferd nehmen. Erk am glücklich bis Linz damit.”

8 ÖStA AVA Adelsarchiv Reichsadelsakten, Palm Wien, 13.02.1711. Az biztos, hogy a Kaplírról szóló szakirodalom Bécs védelme egyik szervezőjének tulajdonítja a koronázási ékszereket menekítését Pozsonyból, így nem elképzelhetetlen, hogy titkára Palm is tevékeny szerepet játszott ebben. *Macek*, 1983. 32. p. A großer szó a nemesi diploma fogalmazványában áthúzva szerepel.

9 ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1684. Dez. Nr. 24. (Bd. 368. fol.490v.)

10 ÖStA FHKA HFÖ 1694.10.26. (Kt. 1521. [r. Nr. 582.]

11 Staatskalender, 1702. 40. p. „Hofcammer Secretarii ... Johann David Palm hat die Kriegs auch hungarisch und bergstättische expedition, logiert am Lugeck in seinem Haus.”

12 ÖStA FHKA HFÖ 1696.01.28. (Kt. 1537. [r. Nr. 590.]

több uralkodója és arisztokratája részére szállított ékszereket, sokat utaztak Hollandiába, ismerték őket Törökországban, Párizsban, Amszterdamban, Rómában, Barcelonában. A kölcsönösség jegyében az állami hivatalnok Johann Daviddól kapott információkat a Palm kereskedőházat működtető testvérek pénzzé tudták tenni, ebből nőtt ki a hitelezői tevékenység. Hiteltevékenysége a spanyol örökösödési háború idején nőtt meg az udvar felé, durván 10 000 000 forint hitelt adott a bankháznak.

Nemesítésére viszonylag későn került sor, aminek oka ismeretlen. Talán összefüggésben lehet azzal, hogy württembergi származásúként erős evangélikus neveltetést kapott és csak 1683-ban tért át római katolikus hitre, testvérei ugyanakkor mindvégig megmaradtak hithű protestánsnak. Az biztos, hogy az 1687. évi országgyűlésen magyar indigenátust szerzett,¹³ de a birodalmi nemesség sorába csak 1711-ben került. Johann David 1700 körül az udvarban a Gundaker Starhemberg Udvari Kamara elnök és Savoyai Eugén herceg Udvari Haditanács elnök által vezetett, I. József császárhoz közel álló szűk elit csoportba tartozott. Szavára, tapasztalatára az uralkodók és az egyes kormányzervek is támaszkodtak. A legtöbb olyan kérdésben, amely valamilyen összefüggésben volt a hadsereg finanszírozásával vagy a kamarai, illetve adózási ügyekkel, kikérték véleményét. Központi szerepe meglátszik bizottsági kiküldetéseiben is, amelyekből néhány példával illusztrálom tevékenységét. 1694-ben rendelték ki Budára, 1695-ben az elhunyt esztergomi érsek Széchenyi György hagyatéka összeírását felügyelte,¹⁴ 1696-ban a magyar és erdélyi adózási ügy megreformálására kellett javaslatot kidolgoznia.¹⁵ 1697-ben több más kamarai tanácsossal együtt a Szlavón Kamarai Inspekciónál tapasztalható visszaélések felülvizsgálatát kellett elvégeznie.¹⁶ 1699-ben és 1701-ben is tagja volt egy bizottságnak, amely az osztrák pénzügy javítására javaslatokat dolgozott ki. 1705-ben a prágai Deputiertenamt felülvizsgálatára, illetve Csehország hadiadójának és adóügyének rendbetételére küldték ki. 1707-ben a kontribúció ügyében és a hadi helyzet miatt rendezett konferenciába hívták, céljuk volt egyúttal az adóhátralékok lefaragása és a jövő évi deficit csökkentése. 1709-ben az alsó-magyarországi bányászat ügyében rendelték ki, 1712-ben pedig még fontosabb feladatot kapott. Gundaker Starhemberg Udvari

13 1687. évi 29. törvénycikk „16.§ Pallm Dávidot, Ő császári és királyi szent felségének tanácsosát s a főhadi bizottságnak belső titkárát ... a karok és rendek társaságukba bevették”.

14 ÖStA FHKA HFU 1695.02.19 és 02.22. (Kt. 838. [r. Nr. 367.] fol. 171–174. és 226–233.)

15 ÖStA FHKA HFU 1696.10.17. (Kt. 863. [r. Nr. 379.] fol. 212–215.)

16 ÖStA FHKA HFU 1697.07.16 (Kt. 872. [r. Nr. 385.] fol. 316–317.)

Kamara elnök az ő vezetésével küldött ki egy bizottságot, amelynek munkássága a Habsburg Monarchia egész pénzügyeinek, különösen a könyvelésnek, az elszámolásnak és az iratkezelésnek a rendbetételére irányult. Kinevezésében — amelllett, hogy Starhemberg és Savoyai Eugén herceg is messzemenően megbízott benne — szerepet játszott, hogy ezekben az ügyekben ő volt a legjáratosabb és az általa képviselt elveket jónak találták.¹⁷ Természetesen a legfőbb hadbiztossági titkári állásából adódott, hogy a magyarországi adófelosztásról történő tárgyalásokban komoly szerepet vitt. Esterházy Pál nádorral és a többi magyar főurakkal, valamint a Magyar Kancellária és a Magyar Kamara embereivel is rendszeresen találkozott — mint ahogy az alább közlendő jelentés bevezetőjében is írja, hogy a pesti adófelosztás elvégzése után kezdett neki a vizsgálatnak Budán.¹⁸

Hivatali pályája és a Palm bankház gazdasági potenciálja igazából 1715, Starhemberg kamaraelnök visszavonulása után esett vissza — ez is mutatja a személyi összefonódások jelentőségét a korszak gazdasági és politikai életében. 1721. februári halála után hagyatéka összeírására és privát és hivatali levelezése szétválasztására sógorát Manfred Zuanna udvari kamarai tanácsost küldték ki.¹⁹ Végrendeletében nagy vagyonról olvashatunk és talán érdemes megemlíteni, hogy áttért katolikusként végül a bécsi klarisszák Szent Miklós templomában kérte végső nyugalomra helyezését és lelke üdvéért 1000 mise elmondását.²⁰

1694. novemberi budai kiküldetése idején tehát már egy karrierje közel csúcspontján lévő kamarai tanácsost láthatunk benne, akinek befolyása az udvari döntéshozatalra, valamint gazdasági hatalma csak mintegy tíz év múlva erősödik meg, de már ekkor jelentős szerepet vitt és kiváló magyarországi helyismerettel és kapcsolatokkal is rendelkezett. Összefoglalóan úgy vélem, hogy Budára egy széles látókörű, sokat tapasztalt, ambiciózus ember érkezett, aki éles szemével tette világhosszá az Udvari Kamara számára a Budai Kamarai Adminisztráció nehéz helyzetét, rossz gazdálkodását, valamint Buda és Pest állapotát és fejlesztésének lehetőségeit.

17 Holl, 1976. 364–365. p.

18 1690-ben és 1692-ben is Bécsben a nádornál volt ez a találkozás *Iványi*, 1991. 146. és 150. p.

19 ÖStA FHKA HFÖ 1721.02.22. (Kt. 2198.)

20 ÖStA HHStA NLMA P Nr. 162. Palm, Johann David.

A Budai Kamarai Adminisztráció és Buda 1694-ben

Az 1694. év mozgalmas volt Buda, a Magyar Királyság egyik legfontosabb városa életében, elsősorban politikai eseményekben. Az 1694. évi polgármester választás elmaradása, Franz Ignaz Bössinger korábbi polgármester lemondatása, megvádolása hűtlen kezeléssel és Johann Georg Unger kijelölése polgármesterre az Adminisztráció által mind-mind borzolták a kedélyeket. A polgárság és az Adminisztráció viszályába a katonaság is beavatkozott, sőt tettelegesséig fajultak az ellentétek. Unger polgármestert ráadásul az Udvari Kamara — hivatkozva az 1690–1692 közötti polgármesteri időszakáról el nem készített számadásokra — ideiglenesen lemondatta és csak 1694 áprilisában helyezte vissza hivatalába. A viszály hivatalosan az adminisztráció által kiadott 1694. májusi rendelettel múlt el, amely a város életét szabályozta. Ebben szerepelt többek között, hogy mindenben az adminisztrációnak kell engedelmeskedni, új tisztségviselőként egy főkamarást és egy alkamarást alkalmaztak, továbbá négy új tag került a tanácsba, de beállítottak hat fertálymestert és négy éjjeli őrt. A városi kiváltságokért küzdő Franz Ignaz Bössinger tanácsos pedig nem kapott komoly büntetést és 1695-ben már újra ő lett a polgármester.²¹

A Budai Kamarai Adminisztrációt és a visszafoglalt területek igazgatását Johann Stephan Werlein budai kamarai adminisztrátor 1691. január 25-ei halálával nagy veszteség érte. Gyakorlatilag az adminisztrátori szék üresen hagyása és később egy nem túl lelkiismeretes hivatalnok, Johann Ferdinand Plass von Mühlleiten pozsonyi élelmezési igazgató kinevezése tovább gyengítette és nem megerősítette helyzetét. Plass maga nem sokat tartózkodott Budán — ezt Palm is kiemelte jelentésében, de a Budai Kamarai Adminisztráció fennmaradt lajstromkönyveiből is látszik. Szinte folyamatosan leveleznek vele, hiszen leginkább Pozsonyban lehetett utolérni. Ebben a helyzetben kapott megbízatást Georg Prunner erődmeister, illetve Georg Christoph Zennegg pénztáros és ellenőr, hogy az adminisztrátor távollétében intézze az ügyeket. Nem lehetett ez egyszerű feladat, hiszen elhivatottság és rátermettség nélkül az egész újszerzeményi terület igazgatása szinte leküzdhetetlen kihívásnak tetszett. Hiszen nemcsak Buda belső politikai ügyeiért voltak felelősek, hanem a Gyulától Pécsig és Kanizsáig, északon Egertől Érsekújvárig terjedő terület összes gazdasági, kereskedelmi, részben közigazgatási feladataiért. A sok munka mindenképp egységes igazgatást és

21 Az események részletes ismertetésétől szándékosan tekintek el, hiszen azt kimerítően taglalta Kovács, 1940.

szakértő vezetőt kívánt. A Budai Kamarai Adminisztráció helyzetét stabilizálta némileg Johann Ignaz Kurz magyar kamarai tanácsos adminisztrátori kinevezése 1694 márciusában. Az látható, hogy Kurz az első hónapok sok budai tartózkodása mellett sok bécsi jelenlétre is sort kerített, hiszen az ügyek előre vitele megkívánta, hogy az Udvari Kamara előtt járjon el bizonyos kérdésekben. Talán a két eseményt — Kurz kinevezése és Buda és az Adminisztráció viszályának lezárulása — követően Budára küldött Johann David Palm udvari kamarai tanácsos így már néhány megnyugtató dologról is be tudott számolni. A vizsgálat célja elsősorban nem a város vagy az Adminisztráció voltak, hanem kimondottan két tisztségviselő, Prunner és Zennegg elleni panaszok kivizsgálása. A személyek ellen szóló kihallgatás azonban túlmutatott a kívánalmakon, hiszen Palm időközben több ügyben is tárgyalt és leírhatta saját tapasztalatait. Az 1694. november 19–23. között lezajlott vizsgálat során egyébként többen is tanúvallomást tettek: Georg Prunner erdőmester, Michael Ripaschi visegrádi esküdt, Andreas Codrus korábbi budai főbíró, Georg Schwaghofer visegrádi polgár, Nikolaus Gandel budai erdőkerülő, Franz Böisinger budai polgármester, Johann Ludwig Koller Budai Kamarai Adminisztráció számvevője, Anton Häntschl számvevő, Bernhard Stollhoffer provizorátusi és erdőhivatali ellenőr, Johann Piggini volt provizorátusi írnok, Franz Stadler kasznár, Johann Baptista Menegati sörfőző, Gabriel Krántzer az Adminisztráció regisztrátora, Georg Christoph Zennegg, Johann Nagy főbíró. De tanúsványainkkal feltűnnek benne a budai polgárok is, mint Martin Kneissel ács, Johann Baptista Wurm pék, Veith von Stein tüzér, Georg Schorner fogadós, Daniel Irackh asztalos.

Palm kiküldetési utasításából egyébként kiderül, hogy Johann Ignatz Kurz frissen kinevezett adminisztrátor kezdeményezte a vizsgálatot, mégpedig elsősorban a két nevezett tisztségviselő, Prunner és Zennegg visszaélései (előforduló kifejezések: Raittungs Unrichtigkeit, Eigennutzigkeit, Privat Würthschafft, untauglich) miatt.²² Az utasításban továbbá felszólították, hogy a nádor és a Magyar Királyi Kancellária újszerzeményi területeken kifejtett tevékenységét is vizsgálja meg.

A forrás jelentősége és a jelentés utóélete

Bár láthatóan egy nagyon alapos és körültekintő jelentésről van szó, közvetlen hatását mégis nehéz vizsgálni. Az bizonyos, hogy a leirtakra azonnali reakció

22 ÖStA FHKA HFU 1694.11.06. (Kt. 835. [r. Nr. 366.] fol. 59,66.)

nem született. A budaiak több, 1695-ben és 1696-ban is benyújtott kérelmei eredményezték együttesen, hogy az Udvari Kamara 1696. szeptember 27-én egy 29 pontból álló rendeletet küldött a Budai Kamarai Adminisztrációnak.²³ Ebben nemcsak az Adminisztráció, de Buda helyzetével kapcsolatban is több fontos, „mértőldkönek” tekinthető rendelkezés található, amely a szabad királyi kiváltságok megszerzésének egyik fontos állomása volt. Ide sorolható, hogy a városi polgárok Kaufschilling nélkül kapnak házat és telket, de házépítéskor kauciót kellett fizetni (1-2. pontok). A 3. pontban a földműves rácoknak a kunokhoz, a kereskedő rácoknak Pestre történő áttelepítése szerepel, míg a budai vár a nemesség és a polgárság, a Víziváros a kereskedők lakhelye lesz. A 4. pont a város feletti igazságszolgáltatást, az 5. a szabad polgármester-választást, a 6. a városi számadások adminisztráció elé terjesztését, a 7. a büntető- és árvaügyek jobb felügyeletét, a 8. a heti és éves vásárok tartását írja elő. A 9. pont egy óra felállításáról, a 10. egy vízemelő szerkezet építéséről, a 11. a városi joghatóság területének kijelöléséről, a 12. a budai városi fürdő, malom és fogadó létrehozásáról, a 13. a porciók csökkentéséről, a 14. a kaszárnyaépítésről rendelkezik. A 15. pont az adminisztrátor felelősségéről és a tanácsosok megerősítéséről, a 16. a titkár kinevezéséről, a 17. az Adminisztráció kiadó és regisztratori hivataláról, a 18. a számvevőség korábbi állapotban hagyásáról, a 19. a pénztár központi pénztárrá emeléséről, a 20. a harmincadhivatalról határoz. A 21. az erdőhivatal, a 22. a provizorátust, a 23. az építési hivatal szünteti meg, a 24. pont előírja a készletek leltárba vételét a felszámolt hivataloknál. A 25. pont értelmében az elbocsátott hivatalnokok kauciót kötelesek fizetni, a 26. pont a rendes élelmezési hivatal megtartását rendeli el. A 27. pont értelmében be kellett küldeni a Budai Kamarai Adminisztráció hivatalnokainak névsorát, a 28. pont megtiltja a saját, privát gazdálkodás folytatását. A 29. pont szabályozza, hogy a visszafoglalt területeken ne engedjenek át kamarai birtokokat a földesuraknak és a Magyar Királyi Kancellária által tett adományokat ne ismerjék el. Gyakorlatilag Palm legtöbb javaslata — szinte szó szerint egyébként — szerepel a fenti rendeletben, így Palm budai útja igen jelentősnek mondható, mind Buda, mind az Adminisztráció tekintetében.

Az egy-egy ügyben bizottságilag kiküldött udvari kamarai tanácsos(ok) jelentései a korszak fontos forrástípusai. Két dolgot ezzel kapcsolatban fontosnak tartok hangsúlyozni. Palm a bécsi központi államigazgatásból érkezett és a periférián, félig-meddig hadi viszonyok között működő hivatalt talált. A lehetőségek

23 ÖStA FHKA HFU 1696.09.27. (Kt. 861. [r. Nr. 379.] fol. 402–421.) és MNL OL E 280 1696. szep. nro. 17. Idézi és ismerteti a Budára vonatkozó pontokat: *Kenyeres*, 2006. 166–167. p.

sem ugyanazok, mint a bécsi központban, de az emberanyag sem, így a jelentés egyes pontjait olvasva ezt mindenképpen érdemes szempontként figyelembe venni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Palm udvari kamarai tanácsosként végezte feladatát és az a feltételezett visszaélések, hűtlen kezelés igazolása volt. Szintén hangsúlyozandó, hogy a talált visszaélések nem egyedí esetek, szinte mindegyik pénzzel gazdálkodó hivatalnál találhatunk hasonló ügyeket.

Alábbiakban olyan példákat idézek, amelyek vagy időben állnak közel Palm budai útjához, vagy magához Palmhoz köthetőek. A — nem túlzás — bő tucatnyi esetből csak párat emelek ki, így is látható véleményem szerint, hogy sem a Budai Kamarai Adminisztráció esetén, sem maguk a budai viszonyok nem egyediek a Habsburg Monarchia XVIII. század eleji történetében. Talán a legismertebb magának az Udvari Kamara elnökének Georg Ludwig Sinzendorfnak letartóztatása és hivatali visszaélései, hűtlen és káros gazdálkodása perbe fogása és elítélése.²⁴ A korszak egyik legnagyobb viharát kavaró pénzügyi botránya eredményeként született 1681-ben az Udvari Kamara új hivatali utasítása.

A Budai Kamarai Adminisztráció Számvevőségén uralkodó — Palm szerint áldatlan — állapotok nem voltak egyediek a Habsburg Monarchia különböző pénzügyekkel foglalkozó hivatalaival összevetve. Sőt, a nem megfelelő működés indokai is hasonlóak, legyenek azok Palm, vagy a központi szervek esetében megfogalmazott észrevételek. Példaként álljon itt a magáról az Udvari Kamara számvevősegeiről alkotott — szintén lesújtó — vélemény. Az Udvari Kamarának ugyanis a XVII–XVIII. század fordulóján három számvevősége is volt: az Alsó-Ausztriai, a Hadi és az Udvari Számvevőség (Niederösterreichische, Kriegs- und Hofbuchhalterei). Az 1702. évi elszámolás kapcsán a hadi számvevőség írta, hogy az alárendelt hivatalok a havi számadások beküldésében nagy elmaradásban vannak. Néha pedig olyan emberek kapnak pénzt és eszközöket, akik arról nem számolnak el. Csak általuk ismert 138 olyan eset, ahol a számadást vezető tisztviselő vagy katona elhunyt és több esetben az örökös sem ismert. 1705-ben már ott tart a panasz, hogy a világon nincs olyan számvevőség, ami az itt lévő káoszról egy katonai év elszámolását meg tudná csinálni. Természetesen magát a hadi számvevőséget is komoly kritika érte: a Palm jelentésben olvasott módon nemcsak az alárendelt hivatalok, de maga a számvevőség is hanyag és nem tudja feldolgozni a beérkezett adatokat. 1704-ben pedig maga az udvari számvevőség kérvényezte a könyvelés teljes reformját a hivatal rossz működése miatt. Az okok

24 A Sinzendorf per lefolyásával, hátterével és következményivel részletesen foglalkozik *Körbl*, 2009.

részben a fizetőhivatalok, pénztárak nem egységes alapelvek szerinti működésére, valamint a számvevőségi tisztviselők alkalmatlanságára vezethetők vissza — fejtette ki előterjesztésében maga a hadi számvevőség vezetője. 1700 körül egy olyan udvari számvevőség kívánalma is felmerült, ahol egy olyan könyvet vezetnének, amelybe minden bevételt és kiadást adminisztrálnak, így meg lehetne mondani szinte bármely pillanatban, hogyan áll az államkassza.²⁵

Palmot küldték ki 1705-ben a prágai Deputiertenamt felülvizsgálatára. Ez volt az egyik legfontosabb pénzügyi szerv a Monarchiában, hiszen ide folytak be az alkohol tartalmú italok után fizetendő adók (Tranksteuer) és a csehországi sójövodelmek. Az évi másfél millió forint bevétellel gazdálkodó szervnél régóta gondok voltak, és évek óta nem küldtek elegendő pénzt az udvarba. Palm is hangsúlyozta vizsgálati jelentésében, hogy az igazgatásban katasztrofális állapotok uralkodnak, a jövodelmek beszédésében komoly hátralékok jelentkeznek és a hivatal elnöke önhatalmú, hanyag a közügyekben és sokkal inkább saját előnyére végzi az üzleti tevékenységet.²⁶ Mintha csak budai jelentését kellett volna újra másolnia...

Fontosnak tartok hangsúlyozni még két fontos összefüggést. Megfigyelhető, hogy Palm nem az Adminisztráció létét szidja, hanem annak alkalmatlan egykori adminisztrátorát (Plass von Mühlleuthent) és az ott dolgozó hanyag embereket. Kiemeli többször, ha jól működne az Adminisztráció, akkor az nemcsak a császár és király jövodelmeit gyarapítaná, hanem a városnak is nagy hasznára lenne. Palm kettős, hadbiztosi és kamarai funkciója komoly taktikai érzéket követelhetett meg tőle. Mivel a magyar arisztokratákkal, elsődlegesen a nádorral rendszeresen találkozott az éves hadiadó felosztáson, ezért okosan nem támadt Esterházy Pál hercegnek az újszerzeményi területeken tett nádori adományok ügyében. Kritikáját csak néhány sorban foglalta össze annak ellenére, hogy a pesti adófelosztás végeztével kifejezetten a nádor illetén tevékenységének megvizsgálására küldték Budára.

Összességében a Palm által megfogalmazott komoly kritikát a Budai Kamarai Adminisztráció működését illetően mindenképp szükséges tompítani. Bár valóban komoly vádakról van szó (hütlén kezelés, hivatali visszaélés, alkalmatlanság stb.), de ez nem számított egyedi esetnek a korszakban sem a Magyar Királyságban, sem a Habsburg Monarchiában. Szinte mindegyik pénzzel gazdálkodó

25 Holl, 1976. 91–93. p. és Hengerer, 2006. 215–218. p.

26 Holl, 1976. 212–213. p.

korabeli hivatalnál találunk visszaéléseket — legalábbis a vizsgálatok ezt az eredményt mutatják.

Az átírás alapelvei²⁷

A szöveg publikálása során a betűhív átírást követtem, kivéve az i, j, u, v, w betűket, amelyeket a hangértéknek megfelelően írtam át. Központozásnál az értelemzhetőséget tartottam szem előtt és a mondat végi pontot, illetve a közbevetett vesszőket ennek megfelelően helyeztem el. A rövidítéseket szögletes zárójelben oldottam fel. A feloldás alól a gyakran előforduló uralkodói megnevezés: Kay. May., azaz Kayserliche Majestät esetében eltekintettem. A felső indexbe írt végződések, számokat feloldottam és normál szöveggé adtam vissza. A nehezen megkülönböztethető s, ss, ß betűket meghagytam a leírt alakban. A megszólítások, a mondatkezdő betűk, a személy- és helynevek, a hónapnevek és a hivatalok nevein kívül minden egyéb szót kisbetűvel írtam át. A kötőjellel írt szavakat egybeírtam. A számok átírását a mai helyesírás szerint adom, ha az évszámból hiányzik az 1-es, kiegészítettem: 688 helyett 1688. Az f. rövidítést mindenhol egységesen fl.-nek rövidítettem és nem oldottam fel. A korabeli zárójelformát: / módosítottam és egységesen ()-t használok. Az értelmet nem zavaró dupla mássalhangzókat (unndt) vagy betűelhagyásokat (gnugsam) megtartottam, jelölt kiegészítésre csak értelmet zavaró esetben kerül sor. A tartalmi kivonatokban a jelentés írója által a szövegben alkalmazott E/1 helyett E/3-at használok.

27 Alapvetően a bécsi egyetem Történeti Intézete által alkalmazott átírási alapelveket követtem. Az Osztrák Történetkutató Intézetben beszerezhető átírási segédanyag az Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen közlési alapelveire támaszkodik. Az eredetileg az Archiv für Reformationsgeschichte — Archive for Reformation History. Band 72. 299–315 oldalain Johann Schulze által összefoglalt ajánlást (Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen“) immár online is lehet olvasni: http://de.szlachta.wikia.com/wiki/Edition_fr%C3%BChneuzeitlicher_Texte (Hozzáférés: 2016. július)

*Johann David Palm jelentése az Udvari Kamarának
a Budai Kamarai Adminisztráció működéséről és Buda város viszonyairól
Bécs, 1695. január 1.*

[1.] Kiküldetéséről, pontos feladatairól és az elvégzendő vizsgálatról. A vizsgálatot titokban akarta tartani, de a vizsgálandó személyek már az érkezés előtt tudtak róla. Ennek ellenére teljesítette a megbízást, ezt bizonyítja a mellékelt vizsgálati jegyzőkönyv is.

[2.] A jegyzőkönyvből kiderül a budai körzet és Buda város gazdálkodása is. Buda városról annyit írhat, hogy az ostrom eredményeként még mindig kórakás és pusztaság és az eddig rosszul irányított Budai Kamarai Adminisztráció miatt napról napra rosszabb a helyzet, sőt a rossz szituáció előidézője is az Adminisztráció.

[3.] A városban néhány kamarai hivatalnoki házon és néhány más épületen kívül nincs ház. A városi tanács tagjai széthúznak. Az adminisztráció eddig Budával szemben nem teljesítette a jogszerű felügyelet és gondoskodás kívánalmait, nem csoda, hogy a városiak panaszkodnak. A váraparancsnok is csak a saját érdekeit nézi. Budának, akárcsak a többi újszerzeményi városnak nincs kialakítva a joghatósági területe, nincs órája, amely pedig minden közmunka és üzlet esetében fontos iránymutató. Vízből is óriási a hiány, a polgárságnak ezért évi 100 000 forintot kell kiadnia vízhordásra, amely a legkisebb háztartásnak is napi 1 garasba kerül.

[4.] Nincs jobb helyzet vidéken sem. Az elszórva fekvő falvak jövedelmeit a kamarai alkalmazottak élvezik, ami nagyon rossz gyakorlat. Ez látható Visegrád példáján is, amiről a tapasztalatokat az utána küldött utasítás alapján összegezte. A kamarai alkalmazottak mellett nem lehet érvényesülni, a vidéket csak ott művelik, ahol könnyen haszonhoz lehet jutni. Csak azt művelik, ami nem a köz, hanem az egyén hasznára van. A kincstári jogokba pedig hol a nádor, hol a Magyar Királyi Udvari Kancellária, hol a vármegyék avatkoznak bele.

[5.] Egyértelmű, hogy a kincstár sokat veszít és az ország visszafoglalására felvett hiteleket törleszteni nem tudja megfelelően. A bajok legfőbb oka, hogy a Budai Kamarai Adminisztráció megalakulása óta nem küldött be az Udvari Kamarának főszámadást a bevételekről és kiadásokról és hogy az itt dolgozó alkalmazottak rosszul végzik a dolgukat.

[6.] Buda város nagy félelemmel és bizonytalansággal viseltet az adminisztráció irányában, ezt bizonyítja a 17 polgár által aláírt melléklet is. Amikor ezzel kapcsolatban Prunnert megkérdezték, általánosságokat válaszolt és más polgárokat hozott elő tanúnak. Pedig az adminisztráció dolga lenne, hogy az erős ér-

zelmeket kiváltó polgármester-választás után a helyzetet nyugtassa, a polgárokat rendben kormányozza, különösen a botrányosan viitt igazságszolgáltatás és árvaügy terén.

[7.] *A Prunner elleni vizsgálatot a romos budai épületekben végezte. Mivel Prunner sokat helyettesítette Plass von Mühlleiten adminisztrátort, ezért kérdőre vonta, miért nincsen több helyreállított épület. Sok olyan épület van, amit elkezdtek, majd abbahagytak. Válasza csak a rossz helyzet elismerésére és hivatali utasítására korlátozódott, amelyben erre vonatkozóan nincs útmutatás.*

[8.] *A telekkönyvet Plass szóbeli utasítására Prunner saját házában tartja, és nem vezeti megfelelően. Védekezése emiatt annyiban állt, hogy a Werlein-féle összeírás óta más összeírás nem készült, a telkeket még nem osztották ki a házhelyekhez. A teleklevélek kiállításából sok száz forintja származott volna a kincstárnak, amelyekből az erődítési pénztár hiányait betömhette volna. A provizori és erdőmesteri bevételekkel nem számolt el, hanem saját fizetésére fordította közvetlenül.*

[9.] *A budai kamarai gazdálkodás nem sokkal jobb, mint a város maga. A sörfőző jó fizetést kap, de esküt még nem tett, amit Prunner ismét az utasítás hiányával magyarázott. A sörházból sok jövedelem nem származik, ilyen gazdálkodás mellett mintegy 600–700 forint, ha bérbe adnák, akkor 2000 forintot lehetne érte kérni. Ezzel szemben Plass adminisztrátor azt jelentette az Udvari Kamarának — amely jelentés bizonyosan előkereshető az irattárból — hogy a sörfőző 6000–7000 forint jövedelmet hoz. Az ilyen téves jelentések azonban nagyon károsak és büntetendők volnának.*

[10.] *A tizedborral még rosszabbul gazdálkodtak, mint a sörrel. A bor többsége megsavanyodott és Prunner a saját hasznára fordította. Egy akó bort két forintért számolt el, míg a fairnoknak pénz helyett 3 és fél forintért számolt egy akóval. Kérdőre vonta, miért nem gazdálkodott jobban a borral, de Prunner ismét a Plass-féle utasításra hivatkozott. Ugyanilyen probléma van tizedügyben a provizori hivatal ellenőrével, aki a számadásokban nem tud kiigazodni. A provizori hivatal tehát a sörházból és a tizedbevételekből működik, és az ezeknél lévő egyenetlenségek miatt látható, hogy a hivatal nem működik megfelelően.*

[11.] *Az erdőhivatal nem sokkal jobb működésének maga Prunner a bizonyítéka, aki egyrészt többször kifejtette Plass adminisztrátornak a hivatal rossz gazdálkodását, másrészt haszontalannak is ítélte. Véleményét a számadások is megerősítik, hat év alatt közel 4000 forintos mínuszt halmoztak fel, amihez még a más hivataloktól átvett eszközöket is hozzá kellene számolni, ahogy azt egy pontos számadásnál tenni kellett volna. A kincstárnak nincs haszna az erdőhivatalból; ez azonban gyanús, mert egy öl fát 1 forint 30 krajcárért adnak a városnak*

és a polgárságnak. A tábori élelmezési hivatal ugyanakkor Budán egy forintért szerez be egy öl fát. Budán pedig építési fából hiány van és gyakran a tutajokat kell felaprítani az építkezéshez. Akik be tudnának számolni a hivatal rossz gazdálkodásáról, azok már nem élnek. A polgárok nem mernek nyíltan beszélni a problémás esetekről, mert félnek Prunner bosszújától. Ezt a bizottsági vizsgálat alatt a rangidős Bösinger is megerősítette. Igyekezte a panaszokat helyén kezelni, hiszen Prunner épp az ellenkezőjét állítja: ő mindig a polgárságát javát nézi. A vizsgálat során azért sok gyanús pont ügy merült fel, ezt mutatják Stolhoffer provizorellenőr Prunner ellen beadott pontjai, de a polgárok és a fairnok vallo-mása is ellentmond egymásnak.

[12.] A budai építési hivatalban hasonlóan rossz gazdálkodás folyik, mint a provizornál és az erdőhivatalban. Nincs semmi haszon innen, csak a fizetésekre elmegy 1444 forint. Az itt szolgálók a hivatalt saját gazdagodásukra használják, minden visszaélésnek idő hiányában nem is tudott utánamenni. Bár nem volt feladata, de bekérte az építési írnok hivatali utasítását. Ugyan most nem zajlanak erődítési munkálatok, de ha majd újrakezdődnek, akkor ezt mindenképp felül kell vizsgálni.

[13.] A pénztárban, Zennegg pénztárosnál is elvégezte a vizsgálatot. Számadását rendben leadta, néhány esetben van csak késedelem. A mellékletek között szereplő levél — amely az Udvari Hadi Fizetőhivaltól átutalt 150 000 forintról szól — rámutat a pénzekkel való rossz gazdálkodásra. Véleménye szerint a különböző udvari pénztáraktól érkező átutalásokat sürgősen felül kell vizsgálni, mert ahogy telik az idő, egyre nehezebb lesz nyomukra akadni.

[14.] A harmincadhivatal bevételei a kereskedelmi forgalomtól függenek. A néhány, de jó helyen elhelyezett harmincad nemhogy visszaveti a kereskedelmet, de a visszafoglalt területek fontos tőkéje lesz, ahonnan a kincstár nagy bevételekre tehet szert. Fontos, hogy a visszafoglalt területeket ne terheljék túl, mert a bevételek alacsonyok, a tőke is kicsi. A hivatali fizetéseket megfelelő szinten kell tartani. A budai harmincados esetében előfordult, hogy 500 forintos fizetése mellett még saját magánvállalkozását is nagy haszonnal tudta vinni. Sorozatos kérelmei nyomán most már 800 forint a fizetése. Prunner is 800 forintot kap a provizorságért és az erdőmesterségért. Amikor provizornak mást neveztek ki, akkor nem megosztotta a fizetést, hanem ő megtartott magának 600 forintot és 200 forint jutott a provizornak. Mivel ez neki kevés, ezért szinte biztos, hogy emelésért fog folyamodni. A fizetéseken felül a hivatalnokok még szálláspénzt is felvesznek, mindezt az Udvari Kamara engedélye nélkül. Felül kellene vizsgálni, hogy ez így rendben van-e?

[15.] *A budai körzet gazdasági helyzetével kapcsolatban előadottak alátámasztására mellékeli a Budai Kamarai Adminisztráció számadásait 1693-tól kezdődően, amiből látható, hogy 12 000 forinttal több kiadás történt, mint bevétel. Az egész helyzet eredője a rosszul működő adminisztráció, pontosabban az adminisztrátor hanyagsága. A vizsgálat során kiderült, hogy Plass nagyon kevés időt töltött Budán, helyette saját üzleti ügyeit intézte Pozsonyban. 1692–1693 folyamán pár hónapot itt volt, de nem intézett semmit, hiába adtak neki elő ügyeket, és amikor elment, nem hagyott hátra semmilyen utasítást az ügyek vitelére.*

[16.] *A rossz működés látszik a számvevőség (ami az adminisztráció szeme) és a kancellária (ami a jobb keze) tevékenységéből is. Rendtelenség uralkodott és csak az utóbbi pár hónapban, az új adminisztrátor érkezése óta igyekeznek rendet vágni. A budai számvevőségen sok a fel nem dolgozott számadás, sok hiányosan érkezett be, de sok olyan hivatal is van, amelyik még nem is küldött be számadást. Havi jelentéseket sem küldenek be időre. A visszafoglalt területek esetében éppen ezért nehéz mérleget vonni, így az Udvari Kamara sem tudhatja, hogy hol és mit kellene javítani. A számvevőség működését jól példázza, hogy Prunner a saját számadását hamisított adatokkal adta le és a számvevőségi igazgató azt elfogadta és arról tanúsítványt is kiadott. Arról is érkezett panasz, hogy egyes tisztviselők nem is tudnak számadást készíteni, így — bár a feladatuk az ellenőrzés lenne — sokszor magának a számvevőségek kell összeállítani azokat. A királyi cédulákon is sok múlik, de ez nemcsak a Budai Kamarai Adminisztrációnál, hanem más magyarországi kamaráknál is nagy rendtelenségben van.*

[17.] *A hivatali iroda, az iktató és a kiadó hivatal ugyanúgy áll, mint a számvevőség és a gazdálkodás. A kancelláriának elegendő személyzete van, az adminisztrátor titkára, Wolf Martin Hiltl is szépreményű, fiatal ember és nagyon igyekszik. A beérkező és kimenő iratok lajstromainak állapota mutatja, hogy az iktató hivatalt kevés figyelemre méltatták. Mindezt Gabriel Kränzer mondja, aki ugyan nemrég van az adminisztrációnál és sok mindent nagy rendtelenségben talált, amit egyedül nem fog tudni feldolgozni. Kränzer szerint sok egyéb mellett a legnagyobb gond, hogy a hivatalnokok régóta utasítás nélkül végzik a dolgukat, ahogyan a pénztáros is. Az 1694. november 19–23. között lezajlott vizsgálat alatt ezeket tudta kideríteni.*

[18.] *A visszafoglalt területeken Buda és Pest segítése kell, hogy a legfontosabb ügy legyen, mind a lakosokat gyarapítani, mind a házakat építeni szükséges. Mindkét várost mindennemű polgári, kamarai és katonai adótól mentesíteni kell, kivéve a tizedet. És ezt nem időről időre megújított pátensekkel kell tenni, hanem úgy egyértelműsíteni mindenki számára, hogy azt a lakosok ténylegesen élvezzék. Az adómentesség biztosan eléri hatását és megindulhat a virágzás, egyre többen*

települnek ide, a kereskedelem fellendül. Az erősödéssel nemcsak a két város, de a környező vidék is jól jár. Így a kincstár is nagyobb bevételekhez juthat, különösen az accissa és a harmincad jövedelmek lehetnek jelentősek, és az adómentes évek megtérülnek.

[19.] Pest város benépesítése kapcsán Heisler von Heitersheim legfőbb hadi biztos tanácsát érdemes követni. A Buda melletti hegynél és a szentendrei szigeten élő rácokat rendszeren össze kell írni: a földműveseket a kunokhoz kell küldeni, az iparosokat, kézműveseket Pesten kell letelepíteni. Nekik itt egy külön kerületet kell biztosítani, kivenni őket a magyar és német városi tanács alól és bírójuk, elöljáróik vezetésével közvetlenül az adminisztráció alá kell helyezni. Amíg meg nem erősödnek, addig adómentességet kapnak, de nem szabad engedni, hogy túlságosan gyarapodjanak, és hogy Buda és Pest jövedelmei az ő kezükbe jussanak. Pestet és a budai Vízivárost érdemes lenne kereskedő helynek berendezni, a budai felső várost pedig megtartani a kormányzerveknek, a nemeseknek és a polgároknak. A felső városban amúgy is nehezebb kereskedni a hegy magassága miatt, míg a víz mellett ezt jobban lehet üzni. Arra is figyelni kell, hogy a felső város is rendezett és lakott legyen, a házakat újraépítsék. Az Adminisztrációnak végre ki kellene jelölni a városi joghatóság területét, az egyes házakhoz tartozó szántókat, szőlőket, erdőket, legelőket meghatározni, az épített házakat és házhelyeket újra összeírni, valamint az eddig összevissza vezetett telekkönyvet rendben kialakítani.

[20.] A vizsgálat során kiderült, hogy sok házat nem építettek meg az ígéret ellenére vagy el is adták és már a harmadik vagy negyedik tulajdonos kezében van. A helyzeten úgy lehet javítani, hogy aki az Adminisztrációtól házat kap, az kezességet vállal, hogy egy bizonyos időn belül házat épít, különben elesik az adott kauciótól. Az Adminisztráció támogassa a házépítést és a polgárok felvételét, vegye el a helyőrség beszállásolásának gondját a polgároktól és a katonaságot a már létező és a majd újonnan építendő kaszárnyákban helyezze el. Megvizsgálta a kaszárnyákat is és meglehetősen alacsony berendezettségben találta őket, amelyekben mintegy 400 embert lehet elhelyezni. Az Udvari Haditanácsnak kellene intézkednie és meghagynia a parancsnoknak a kaszárnyába történő költözést, de újak építését is, mert akkor megszűnnének a panaszok. Ezek mindaddig úgyis maradnak, amíg a parancsnok beavatkozik a város és a polgárok ügyeibe és nem hátráltatja káros ügyleteivel a lakosok gyarapodását.

[21.] A legjobb akarat sem hozhat sikert, ha a városi tanács nincs rendben, és ha az Adminisztráció nem figyel rá folyamatosan és szenvedély nélkül. A polgárság (akik közül a városi tanács kikerül) meglehetősen rossz emberekből áll, pedig jó lenne egy olyan vezető, aki méltányolja az Adminisztráció intézkedéseit. Jó lenne visszanyúlni a polgármester-választás korábbi módszeréhez, hogy az

Adminisztráció ajánlatára választ a polgárság, mert így a polgárság és a tanács közötti viszályt ki lehetne küszöbölni. A városi pénzek elszámolását a tanácsnak és a polgárság választott küldöttségének kellene ellenőrizni és utána az Adminisztráció elé terjeszteni. Az árvaügyet és az igazságszolgáltatást pedig jobban kellene intézni, mint eddig. Fontos feladat még a heti és éves vásárok időpontjának kijelölése, továbbá kincstári költségen egy óra felállítása és egy szerkezet építése, ami a Dunából hozza fel a vizet. Ezek mind költségek, de Buda városa most egy nem gyarapodó tőke és a fejlesztésre szánt összeg nem lesz kidobott pénz, mert idővel meghozza a befektetést. Óra nélkül ugyanis nincs rend, míg víz nélkül nem tud fejlődni a város se béke, se hadjárat idején.

[22.] *A következőkben a környékről is jelentést tesz. Az egész vidék tele van szórva harmincadokkal, ami a kincstárnak nem hoz hasznot, de a lakosoknak nagy hátrányára van. Méltányos, ha a harmincadvám tényleg külső (határ-) vám, de az, hogy jelenleg kis túlzással minden faluban van, a kereskedelmet teszi tönkre. Meg kell hagyni az Adminisztrációnak, hogy csak a határokon legyen harmincadelszámolás és készítsen arról jelentést, hogy mely harmincadhivatalok maradjanak meg és melyeket kell felszámolni. A vidéknek is nehézségére van, hogy a kamarai alkalmazottak birtokokat szereznek, és saját gazdaságukat üzemeltetik, sőt a kamarai embereket a saját birtokaikon alkalmaztatják.*

[23.] *Az erdőmester visegrádi üzelmei adták azt az ötletet, hogy parancsolják meg a Budai Kamarai Adminisztrációnak, hogy a Visegrádon letelepülni szándékozóknak jelöljenek ki akkora birtokot, amennyi élelmezésükhöz elegendő. Ha esetleg nagy lenne az igény, akkor vegyék el az erdőmester birtokaiból, a maradékot tartsák meg Prunnernél, de úgy, hogy ő is fizesse a közterheket. Általánosságban is javasolja, hogy Őfelsége adja törvénybe, hogy a kamarai hivatalnokok, abban a kerületben, ahol dolgoznak, ne üzemeltessenek saját gazdaságot, amit pedig mégis saját hasznukra kereskednek Őfelsége tudta nélkül, azt a jövedelmet veszítsék el.*

[24.] *Az adminisztrációt illetően a következőket jelenti és javasolja: személyzetét tekintve áll egy adminisztrátorból és néhány adminisztrációs tanácsosból, alattuk a pénztár, a harmincad-, az erdő- az építési-, a provizori és a sóhivatal. A mostani adminisztrátor nem régóta dolgozik, de nagyon igyekszik, ami azt mutatja, hogy sok jó várható az adminisztrációtól. Semmi értelme az adminisztrációt kormánysszervvé fejleszteni és fizetni sok pénzért a tanácsosokat, ha az adminisztrátor rendben végzi a munkáját. Nem tanácsosokra, hanem szorgalmas munkára van szükség és megfelelő jelentésekre az Udvari Kamara felé. Nem származik semmi jó abból, ahogy a tanácsosok viselkednek, sokat képzelnek magukról, a saját fizetésüket megemelik, saját hasznukat és nem Őfelsége szolgálatát nézik,*

éppen ezért javasolja felmentésüket. Az adminisztráció kancelláriáján megfelelő emberek vannak, de a regisztrátort figyelmeztetni kell, hogy szorgosabb legyen.

[25.] Nagy hiba, hogy ilyen sok a fel nem dolgozott számadás: vagy sok a munka, vagy az emberek nem elég szorgalmasak. A hivatalnokoknak a számvetésen is felesleges címeik vannak, mint Kollernek, aki igazgatói címmel van kitüntetve. Előfordult, mint Prunner esetében, hogy rosszul előkészített számadásokat simán elfogadott és ezt egy egyszerű számtisztnek sem lehet megbocsátani. Így nem csoda, hogy az igazgatót magát is irányítani kellene. A három számvető kevés a munka elvégzésére, mire végeznének egy adaggal, már fel is halmozódik a következő. A hibák újra kijöhetnek, és így sosem kaphatunk teljes képet az ottani gazdálkodásról. Javasolja, hogy az Alsó-Ausztriai Számvetésőtől küldjenek Budára pár számvetőt, akik a régi számadások feldolgozásában és az újak felvételében is részt vennének.

[26.] A pénztár rendben működik, de megfontolandó volna, ha az egész adminisztráció főpénztárára alakítanák, ahová az összes alárendelt hivatal jövedelmei befolyának és vele hónapról hónapra elszámolnának. Ebben az esetben minden pillanatban meg lehetne mondani, hogy gazdálkodik az adminisztráció. A pénztárosnak meg kell parancsolni a szorgalmas munkát, és hogy minden hónapban az adminisztráció pénztárkivonatát az Udvari Kamara elé terjessze.

[27.] Az erdőhivatal rossz gazdálkodásáról már esett szó, ő a felszámolást javasolja. A fával kapcsolatban érdemes lenne Wilfersheim javaslatát követni, de figyelni kellene a fakontingensek pénzbeli megváltására is. Az erdő felügyeletét pedig egy költséges hivatal helyett egy megfelelő felügyelet el tudná látni.

[28.] Az építési hivatalt fel kell számolni, a tisztviselőktől zárszámadást kérni és a meglévő építési anyagokat vagy máshol kell felhasználni vagy eladni. Ha mégis újra lesznek budai polgári vagy katonai építkezések, akkor olyan hivatalt kell felállítani, amelyik Őfelsége hasznára van. A legutóbbi budai építkezések esetében is sok-sok ezer forintért keveset vagy semmit nem építettek.

[29.] A harmincadhivatal jövedelmei növekedni fognak, ha a vidéki szükségtelen harmincadokat megszüntetik. A harmincadosnak és ellenőrének pedig meg kell tiltani a magángazdaság üzemeltetését. Mivel a provizorátusnál nem a legjobb a gazdálkodás, ezért a kerülőt el kell bocsátani és harmincadhivatalhoz fel kell venni még egy tisztviselőt, így a sörfőző bérbeadása után a még intézni való ügyeket a harmincadhivatal végezné. Javasolja a sörfőző bérbeadását egy tehető és tisztességes embernek. A fennmaradó bortized, gabonated és halászati jogokat szintén bérbe lehetne adni készpénzért és a bérleti díjat a pénztárban kell elszámolni.

[30.] *A nádor és korábban Christian Vorster által vitt sókereskedelmet tüzetesen felül kell vizsgálni: a hibákat feltárni és a megfelelő működést biztosítani.*

[31.] *Az adminisztrációval egyetértve szükségtelennek tartja egy rendes ételmezési hivatal felállítását Budán. Szerinte ez egy szolgálat nélküli hivatal, ami csak arra alkalmas, hogy a kiszemelt tisztviselő saját üzletét vigye és meggazdagodjon. Az állandó ételmezési hivatal feladata volna a helyőrség ételmezése, amelyiknek teljes létszám esetén 1500 adag kenyérre van szüksége, de mostanában csak 700 adagot vesznek fel. Erre pedig ott van a tábori ételmezési hivatal budai élésháza, amelyiket egy egész hadsereg ételmezése céljából alakították ki, így a mostani rendszer maradhat.*

[32.] *Összefoglalva az adminisztrátort, az irodáját és a számvevőséget meg kell tartani. A pénztárat tartományi főpénztárra kell alakítani, a harmincadhivatal működését erősíteni, a provizori hivatalhoz tartozó ügyeket bérbe kell adni. A provizori hivatalt, az erdőhivatalt és az építési hivatalt fel kell számolni. Bár kevesebb lesz a hivatalnok, de szorgalommal kísérve a bevételek nőni fognak.*

[33.] *A visszafoglalt területeken történt nádori adományok és kancelláriai adománylevelek kapcsán megjegyzi, hogy azt nagy szigorúsággal kell figyelni, mert különben hasonló esetek a jövőben is történni fognak.*

Hochlöbl[iche] Kay. Hoffcammer

[I.] Gnädige Herren. Demnach Euer Excellenz undt Gnaden gnädig gefallen hatt, mir eine untersehene inquisition aufzutragen, über die eingriefe in denen neuen acquisiten von dem herrn Palatino Hungariae²⁸ undt der löbl[lichen] Hungar[ischen] Cantzley,²⁹ über den Ofnerischen Administrations Waldmeister Prunner³⁰ undt Einnehmer Zenegg³¹ nebst anderen bedienten, undt über die

28 Hecceg Esterházy Pál, a Magyar Királyság nádora 1681–1713. Életére és tevékenységére lásd *Iványi*, 1991.

29 A Magyar Királyság főkancellárja a mindenkori esztergomi érsek, 1685–1695 között Széchenyi György, 1695–1707 között Kollonich Lipót volt. A magyar kancellár 1691–1695 között Jáklín Balázs nyitrai püspök, utódja Mattyasovszky László szintén nyitrai püspök 1696–1705 között.

30 A vizsgálat egyik főszereplője Georg Prunner, aki — mint a bevezetőben és a későbbiekben is látható — a Budai Kamarai Adminisztrációban több hivatalt (erdőmester, provizor, tanácsos) is betöltve, annak egyik legjelentősebb alakja volt.

31 Georg Christoph Zenegg 1691 óta a Budai Kamarai Adminisztráció pénztárosa, majd az adminisztrátor ellenőre, később tanácsosa. Személye Buda szempontjából is fontos, hiszen az

bestellung der dorthigen registratur undt buchhalterey, mit der gnädigen erinnerung, dass, wann das quartierweesen schon eingerichtet seye, ich noch ein paar tag zu Ofen zu bleiben undt diese inquisition zuvollziehen hätte, allermassen dieses undt ein mehreres aus beyligenden abschriften der mir zugefertigten gnädigen rescripten zuerschen ist. Solchemnach habe nicht ermangelt, so balden es die obgehabte repartitionsgeschäfte zugelassen undt der herr Administrator³² alldar angekommen gewest ist, ihme die apertur sothaner meiner commission in geheim zu thun, es ist aber dieses secretum überflüssig undt die meinung einer ohnversehnen inquisition umbsonst gewest, zumahlen sich geäußert, das von derley inquisition, die inquisiti vor mir gewust haben. Indessen habe ich mich daran nicht gekehret, sondern das werck mit erforderlicher application undt pflichtschuldigem eyfer vorgenommen undt abgehandelt, wie solches das beyligende prothocol³³ ausführlich enthalten, undt ich mich darauf, umb mit ohnnützer widerholung alles dessen nicht toedios zufallen, und Euer Excellenz undt Gnaden die so pretiose zeit zubenehmen, gehors[am] remittiren thue.

[2.] Solle aber anbey Euer Excell[enz] und Gnaden gehors[am] nicht vorhalten, dass sich bey sothaner inquisition ex connexione materiae ein ziemblicher theyl von der wirtschafft so in den gesambten der endigen acquisten getrieben wirdt, undt vornehmlich der gantze undt aygentliche status oeconomicus der statt undt des districts von der hauptstatt Ofen entdecket hatt, von welchem letztern mit wenig worthen so viel melden undt relationiren kan, dass die statt, so noch in

Adminisztráció 1709. évi felszámolását követően inspektori minőségben, de immár a Magyar Kamara alárendeltségében tovább alkalmazták, egészen 1728. évi haláláig. Nagy — F. Kiss, 1995. 146–148. és 426–429. p.

- 32 Johann Ignaz Kurz a jelentés készítésekor mintegy fél éve volt hivatalban. Az adminisztrátorok a szerv fennállása alatt: Johann Stephan Werlein 1686. nov.–1691. jan.; Georg Prunner erdőmester helyettesként 1691.jan.–márc.; Ferdinand Helfreich Plass von Mühlleiten 1691. ápr.–1693. dec. 31.; Georg Prunner provizor, Christoph Zennegg pénztáros, Martin Hiltl titkár közösen irányítják az Adminisztrációt 1694. jan.–1694. márc.; Johann Ignatz Kurz 1694. márc.–1709. jún.
- 33 A jelentéshez a 732–733.,740.,743–754.,757–763. főlíokon egy vizsgálati jegyzőkönyv is tartozik. Ennek közlésétől eltekintek, de fontosságát érdemes hangsúlyozni a további hivataltörténeti munkák során. A fol. 734–735. az Udvari Kamara leirata Georg Prunnernek a vizsgálatról, a 736–739. főlíó Georg Prunner írását tartalmazza Johann David Palmnak 1694.11.19-éről. A 740–741. főlíón egy a budai sörház kapcsán készített összefoglaló olvasható. A 755. főlíón pedig az Udvari Kamara leirata Georg Christoph Zennegnek a vizsgálatról.

dem steinhausen undt wüsterey,³⁴ in welcher sie durch ihre mit brand undt mord geschehene eroberung³⁵ gerathen, liget, undt alle tag mehr undt mehr über einander fället, ein betauerliches zeichen der bishero schlecht geführten Administration,³⁶ undt eben die bishrige Administration die meiste ursach dieses so betrübten zustandes ist.

[3.] Dann in der statt seyn, auser der cameral bedienten undt etlicher anderer häuser, die wenigste brandstätte erhoben, der statt Magistrat ist in einer zerrüttung, weylen gegen denselber die bishrige Administration die privat affecten mehr, als eine rechtschaffene sorgfalt undt oberoaufsicht hatt walten laßen, allerhand beschwerden undt imposten ligen der statt ob, undt sogar der Commendant,³⁷ so von rechtswegen nichts, als die thor undt mauren bewachen, undt im übrigen die burgerschafft ohnbetranger lassen solle, ermangelt nicht, bey allen gelegenheiten et sub quibusvis praetextibus sein interesse zubefördern, undt der burgerschafft das ihrige zuschmählen. Die statt hatt noch dato keinen ausgezeichneten burgerfrieden (welches, wie vernehme, bey mehr andern neu-acquirirten stätten auch seyn solle) nicht einmahl eine uhr,³⁸ so doch bey allen geschäftten einer communitaet in der arbeit undt ruh die erste rechtschnur seyn solle, undt leydet an waser so grosen Mangel, daß umb selbiges aus der Donau in die statt hinauf zutragen, bey der burgerschafft jährlich in unkosten ein capital

34 A Vár és a Víziváros századfordulós építészeti viszonyairól már több kiváló tanulmány is született. Nagy, 1964., Nagy, 1971b, Simon, 2015. A budai házak romosságának mértékét és a város összképét valóban nehéz megítélni az utókornak. A Nagy Lajos által kiadott 1696. évi várbeli *Zaiger* alapján kijelenthető, hogy a 290 telken 95 épület volt meglehetősen rossz állapotban. A Vízivárosban az 1695. évi összeírás szerint sok üres telek és rosszul megépített ház volt. Simon Katalin külön kiemeli, hogy Budán elsősorban a középületek és a hadsereghez köthető építmények helyreállítása folyt nagy erővel, a magánemberek házeit kevésbé érintette. Simon, 2012. 53. p.

35 Buda elfoglalása a törököktől 78 napi ostrom után 1686. szeptember 2-án történt.

36 A Budai Kamarai Inspekcióból 1690-ben lett adminisztráció. Valójában annyi történt, hogy Johann Stephan Werlein inspektor elnyerte az adminisztrátor címet. ÖStA FHKA HFU 1690.07.15 (Kt. 773. [r. Nr. 336.] fol. 180–183.)

37 A budai várparancsnok ekkor (1692. július — 1699. március között) Max Wenzel Franckenberg volt.

38 *Zoltán*, 1963. 272. p. szerint a török hódoltság alatt a Mária Magdolna templomnak volt órája, az ostrom alatt megsemmisült. Idézi Palm jelentéséből, hogy hiányolta az órát. 1715-ben a budai magisztrátus három napórát állíttatott fel a szőlőkben, hogy ellenőrizhesse a vincellérek munkáját. 1719-ben került óra a Nagyboldogasszony-templom tornyába, ami 1723-ban a tűzvészben elpusztult, 1730-ban pótolták. Köszönöm Géra Eleonóranak, hogy a publikáció elkészítése során segített és erre az adatra is felhívta figyelmem.

von wenigst m/100 fl. erfordert wirdt, weylen die geringste haushaltung des tags einen groschen vor wasser braucht.³⁹

[4.] Auf dem land gehet es nicht besser zu, welches meistentheyls ungebauter vor jedermanns augen ligt, auser, das hin undt her dörfer oder viehzuchten seyn, deren proprietäet undt genus die cameral bedienten haben, so den üblen effect nach sich ziehet, das, wie das exempelp mit Vicegrad zeigt, undt aus der mir nachgeschickten relation der von mir angeordneten augenscheins commission zuersehen ist, neben diesen, so mehr aygene undt frembde mittel undt authoritæet als andere haben, sonst keiner leichtlich aufkommen, undt mit deme das land nicht durchgehends cultivirt, sondern nur da undt dorth, wo nehmlich dergleichen aygenutzigkeit, die beste commoditæet, interesse undt plaisiren findet. Angebaut wirdt, geschweige, das, da erwehntermassen ein jeder sich umb sein privatum am meisten bekümmert, undt das publicum gar nicht oder nur per modum accessorii beobachten thut, dem Aerario allerhand praejudicirliche actus zugefüget werden, undt in die jura fisci zugreifen, bald der H[err] Palatinus Hungariae, bald die löbl[iche]. Hungar[ische] Cantzley, bald die Comitatus⁴⁰ sich unterfangen thun.

[5.] Wie wenig nun endlich das Kay. Aerarium bey allem diesen gewinnen, wie viel darbey verlihren, undt anstatt des aus so vielen auf die erobrung derley acquisten angewendten millionen erhohlenden interesse, noch alle jahr zu undt einbissen thue, ein solches liget am tag, die notoriæet redet selbsten, undt, das mann es bishero nicht legaliter wissen, undt das remedium mit bestand undt ordnung vorkehren hatt können, finde ich an meinem wenigen undt gehors[amen] orth keine andere ursach, als das, wie bey der mir gnädig aufgetragenen commission vorgekommen, in 9 Jahren, so lang nehmlich diese acquisten unter Ihro Kay. May. bottmässigkeit seyn, noch keine vollkommene haubtrechnung über dem empfang, undt ausgab der Ofnerischen Cameral Administration bey einer hochlöbl[ichen] Kay. Hoffcammer undt der untergebenen Buchhalterey eingereicht⁴¹ undt generaliter die Cameral Administration schlecht bestellt, undt übel bedient worden ist.

39 A budai vízellátást egyrészt valóban a Dunából, egy állati erővel működtetett vízemelő szerkezet segítségével lehetett megoldani. Másrészt, 1718-ban a közeli Sváb-hegyről egy vezetéken keresztül vitték a városház előtti kútba a vizet. *Géra*, 2014. 23. p.

40 Tudniillik Pest vármegye.

41 Ez azért erős sarkítás, hiszen az utókorra fennmaradt két teljes számadás: a Budai Kamara Adminisztráció 1688. és 1694. évi számadásai. Lelőhelyük: OSzK Kézirattár Fol. Germ. 263. és Fol. Germ. 265. és néhány számadástörödétek pl. az 1689. évi MNL OL E 286 23. doboz fol.

[6.] Dann in was für einer verwirrung, uneinigkeith, forcht undt mistrauen der Magistrat undt burgerschafft der statt Ofen mit der Cameral Administration bis dato gestanden, zeigtet die von 17 burgern unterschriebene beylaag, welche, als der Waldmeister Prunner darüber befragt worden ist, er zwar in generalibus widersprochen, undt andere burger, als zeugen in contrarium aufzuführen sich erbotten hatt.⁴² Es ist aber eben dieses der üble effect der zwischen der burgerschafft seither der letztern ziemblich tumultuarie zugegangenen Burgermeister wahl, entstandenen factionen, undt trennungen, welche die ehemahlige Administration auf keine weise exasperiren, sondern ehender dämpfen, das purum ab impuro separiren, die gemüther besänfftigen, undt nicht nach verleithung ein oder anderer mit unterlauffender passion verfahren, sondern viel mehr dahin bedacht seyn hätte sollen, wie der Magistrat pro tempore et conditione ac indole personarium praesenti so gut, als es seyn hätte können, bestellt, und von derselben die burgerschafft wohl regirt, besonders aber in puncto justitiae administrandae et causis pupillaribus (in welchen beeden passibus scandalose gehandelt wirdt) mit besserer ordnung, ehrbarkeit undt eyfer procedirt werde.

[7.] Ich habe ex ductu inquisitionis dem Waltmeister Prunner⁴³ den augenschein der statt in ihren zerfallenen gebäuen vorgestellt, undt, weylen er zu zeithen der Administration des H. Plass von Mühlleuthen, per modum substitutionis mehrers als der H. Plass selbst den Administration vorgestanden,⁴⁴ seine verantwortung begehrt, warumb so wenig brandstätte erhoben, viel zubauen angefangen worden, aber wieder unterlassen, ein ziemblicher theyl von dem maurwerck bey denen abgebrannten häusern eingefallen, undt warumb bey alle, diesen nicht ein remedium ergriffen, oder, wessen sich zuverhalten, bey einer hochlöbl[ichen] Kay. Hoffcammer bescheyd undt befehl eingehohlet worden seye? Die verantwortung

nélkül. „Summarische Extract der bei der Kays. Ofnerischen Cameral Inspection von Iten Jenner bis alt December 1689 empfangenen unnd ausgelegten Geldern“.

42 Az ügyre lásd: *Kovács*, 1940.

43 Kinevezése: ÖStA FHKA HFU 1688.02.18. (Kt. 738. [r. Nr. 319.] fol. 346–349.)

44 Korábban is bevett szokás volt, hogy az adminisztrátor távollétében egyes alárendelt hivatalnokok irányították az adminisztrációt: Johann Stephan Werlein halálát követően Georg Prunner és Adam Lang ellenőr közösen, ideiglenes jelleggel irányította a kamarai adminisztrációt. Az 1691-ben kinevezett Plass egyébként nem sokat tartózkodott Budán, lemondását (1693. december 29.) követően Georg Prunner provisor, Christoph Zennegg pénztáros, Martin Hiltl titkár vette át az ügyeket az új adminisztrátor kinevezéséig. ÖStA FHKA HFU 1694.01.09. (Kt. 822. [r. Nr. 361.] fol. 128–131.) Plass távolléteit említi, mint ami az adminisztráció nehéz helyzetének egyik oka *Kovács*, 1938. 214. p.

aber bestunde in erkantnus des übels, undt das die instruction, so er von seinem principaln undt substituenten gehabt, worvon er mir, wie hiebey liget, copiam gegeben, ihme dessen nichts aufgetragen habe.

[8.] Das Ofnerische Grundbuch,⁴⁵ welches er Prunner über jahr und tag, auf mündlichen befehl, wie er sagt, des gewesten Administratoris H. Plassen in seinem haus undt disposition gehabt, ist defectus undt in unordnung, undt seine entschuldigung bestehet in deme, es seye seith der Werleinschen conscription oder abmessung⁴⁶ der häuser, welche keinen bestand haben könnte, noch keine andere, weniger eine ab- und zutheylung der gründe zu denen häusern geschehen, also das schon in so vielen jahren bey dem grundtbuch Ihre Kay. May. undt dem publico zum besten keine ordnung oder einrichtung vorgekehrt. Undt sogar etlich hundert gulden, so bey ausfertigung der hausbriefe ad cassam undt dem Kay. Aerario zu gutten hätten kommen sollen, von mehr ermeldten Prunner, zwar mit einwilligung der Administration, sub conditione, das er die ratification höherer orthen in gewisser kurtzer zeit auswürcken solle undt wolle, anstatt eines ausstandes bey denen fortificationsgeldern, eingehalten worden seyn, undt er sich solchergestalten, ehe undt bevor er den empfang so vieler tausend gulden, welche er als Provisor undt Waldmeister dem Kay. Aerario schuldig ist, verrechnet, von geldern, so dem Aerario gehörig, selbst bezahlt, undt solche, ohngeachtet die ratification nicht erscheinen undt die praefigirte zeit verstehen ist, nicht restituiret hatt.

[9.] Die übrige wirtschaften so vor Ihre Kay. May. in Ofen geführet worden, seyn nicht viel besser, als die statt selbst bestellt. Das breuhaus, bey welchen der breumeister wohl besoldet, aber nicht beaydiget ist, undt das es nicht geschehen, vom Prunner der mangel der instruction von H. Plassen vorgeschützt wirdt, gereicht nach beyligenden überschlag Ihre Kay. May. zu schlechten nutzen, undt wann auch alles, was nur immer mag, der ertragnus zu gutten gerechnet wirdt, so kan es bey solcher wirtschaft kaum 6 a 700 fl. gewinn abwerffen, da es doch, wann es in bestand verlassen wurde, auf 2000 fl. undt höher zubringen

45 Kovács, 1938. a budai telexkönyvről írt összefoglalóan, de a kamarai adminisztráció idején, a város kiváltságok visszanyerése utáni állapotokat *Géra*, 2014. 115–118. részletezte. Kovács Lajos említi azt is, hogy Kurz megérkezésekor a telexkönyvek Prunnernél voltak. Kovács, 1938. 215. p. Érthető, hogy nem szorgalmazta az Udvari Kamara 1693–1694-ig a telexkönyvek rendszer felvételét, mert a lakosság adómentessége a telexkönyvi bevételekre is kiterjedt, egészen 1694 júliusáig (vö. MNL OL E 280 1694. júl. nro. 9.)

46 Kovács, 1938. 208–209. és 222. p. A Werlein-féle 1686. novemberi összeírás az ÖStA FHKA HFU 1687.10.01 (Kt. 732. [r. Nr. 317.] fol. 75–93.) jelzet alatt található.

wäre, indessen hatt, wie in der Inquisition vorgekommen ist, undt zweifelsohne bey einer hochlöbl. Kay. Hoffcammer Registratur befindlich seyn wirdt, der geweste Administrator H. Plass sub dato den 15tn 7bris 1693⁴⁷ berichtet gehabt, das das breuhaus 5 bis 6000 fl. eintrage, welche berichte, wann sie sich also befinden solten, umb so viel sträfflicher wären, als nicht allein an seithen des Administratoris eine grose incuria in der verwaltung eines solchen gefälls darauf abzunehmen, sondern auch nicht möglich ist, das wann so übel berichtet wirdt, eine hochlöbl. Kay. Hoffcammer das behörige einsehen in sachen thun, und diejenige unwirtschaften undt unterschleiffe abstellen kan, welche über diesen punct des breuhauses Euer Excell[enz] und Gnaden aus dem gehors[amsten] allegirten Prothocoll des mehren zuvernehmen geruchen wollen.

[10.] Mit denen zehendweinen ist noch schlimmer, als mit dem bier gewirtschaftet worden, weylen mann selbige meisten theils versauern lassen, undt wie das prothocoll weiset, der Prunner sich deren zu seinen privat nutzungen bedienet hatt, undt ist leicht zubegreifen, dass es mit ihrer schätzung nicht recht zugegangen seyn muß, weylen sie Ihro Kay. May. nur a 2 fl. den eymer nach verrechnet worden, da doch der Prunner solche dem gewesten holtzschreiber anstatt geld umb 3 ½ fl. der eymer gegeben hatt. Ich habe bey diesem punct dem Prunner abermahl den vorhalt gethan, warumb er mit disen weinen keine bessere wirtschaft getrieben, undt die wein, ehe sie versauert, nicht versilbert, oder lieber selbige, als die seinige, ja sogar des castners⁴⁸ weine ausleuthgeben habe lassen. Er hat sich aber widerumb mit der Plassischen Instruction, in welcher ihme nichts dergleichen befohlen werden, entschuldiget, es findet sich eine gleichmässige interessirte wirthschafft mit denen zehendsachen im prothocoll, undt ist aus derselben klar zusehen, das der Gegenhandler bey dem Provisoratamt⁴⁹ von geld undt andern einkunfften, so wohl in dem empfang als in der ausgaab mehr relative als cooperative gewust, und nach denen notitien, die er nicht selbst genommen, sondern der Amptmann ihme gegeben, ambtired hatt. Also das, undt weyl endlich das gantze Provisoratamt im breuhaus undt denen zehendgefällen, von welchen beeden die wirtschaft in vorstehenden zeylen ein wenig berührt habe, undt mich des mehrern auf das öfftersermeldte Prothocoll referiren thue,

47 MNL OL E 279 1693. szeptember nro. 79. (1693. szept. 15.) A Budai Kamarai Adminisztráció jelentése az Udvari Kamarának a budai kiváltságok, a sörfőző, a halászat, a vámok és a vásárok tárgyában.

48 Franz Stadler volt a budai provizorátus kasznára.

49 Ferdinand Stollhoffer a provizor ellenőre.

haubtsächlich bestehet, Euer Excellenz undt Gnaden hohe prudenz die üble undt ohnnothwendige bestellung dieses dienstes von selbstem ermessen wirdt.

[11.] Das die beschaffenheit und der nutzen vom Waldambt nicht viel besser seye, braucht kein anders zeugnus, als des Waldmeisters Prunners selbstem, welcher, wie das Prothocoll lauthet, nicht allein die unwirtschaften dieses Ambts dem gewesten Administratori Plassen öffters erinnert zu haben, ausgesagt, sondern anbey klar gemeldet hatt, das er das Waldambt bey der Ofnerischen Administration für eine ohnnothige sache halte, undt keinen nutzen darbey finde, die rechnungen zeigen es auch klar, dann in 6 Jahren hatt das Waldambt 36 935 fl. eingetragen undt 40 771 fl. gekostet, ohne was darbey an fuhrochsen zu grund gegangen, an schiff, wägen, holtz undt eysenwerck undt allerhand aus dem Bau- und Schiffambt zum Waldambt gegebenen requisiten verbraucht worden ist, so nicht in computum kommet, und gleichwohlen bey einem accuraten calculo von der ertragnus des Ambts zu defalciren wäre. Bey welchen allem das ärgste ist, das gleich wie seinerseiths das Kay. Aerarium von dem Waldambt keinen gewinn, also anderseiths zusambt der statt undt burgerschafft noch den schaden darvon gehabt hatt, das bey dem breuhaus die klaffter⁵⁰ holtz umb 1 fl 30 xr einkombt (in welchem werth und auch theurer die burgerschafft die klaffter in zweifelhafter maas mit großem unwillen undt klagen bishero bezahlen hatt müssen) da doch durch eine andere wirtschaft, so bey dem Feldtproviandtambt⁵¹ in dem Ofner magazin getrieben wirdt, die klaffter nur einen gulden kostet, auch nach beyligenden project auf ein geringers gebracht könnte werden, undt kein zweifel ist, das wann jedermann holtz zuzuführen erlaubt ist, die statt und burgerschafft ihr auskommen in holtz künfftighin besser finden wird, also das bey einem Ihre Kay. May. Aerario so dispendiosen Waldambt das holtz nicht nur vertheuret, sondern so gar desen nicht einmahl genugsamb beygeschafft worden ist, wie dann das prothocoll passim ausweiset, das wegen abgang des scheuterholtzes, das bauholtz angegriffen undt

50 Klaffter = öl. Tüzifa mérésére használatos térfogatmértékként egy öl nagyon változó lehet (2,8–3,7 m³), átlagosan kb. 3 m³-nek felel meg. *Bogdán*, 1991. 415–416.

51 Tábori Hadi Élelmezési Hivatal. A formálódó állandó hadsereg alakulatainak és a mozgó haderőnek az ellátásáért az élelmezési biztosok (*Feld Proviantkomissar*) kiterjedt hálózatán keresztül a Tábori Élelmezési Hivatal (*Feldproviantamt*) felelt. A szerv élén egy adminisztrátor állt — a nagy török háború idején szinte végig Christian Vorster, aki a különféle pénztárakból átutalt összegek felett rendelkezett, intézett továbbá élelmiszer-vásárlásokat, felügyelte az élelem szétosztását, felmérte a szükséges igényeket és kezdeményezte az élelemszállításokat. FZ I. 195–196. p.

flöße zerschnitten⁵² undt zerhackt haben müßen werden. Geschweige anderer schädlich- undt vorthelhaftigkeiten, so bey diesem Ambt vorbeygegangen zu seyn, zwar angegeben worden, aber auf den grund zukommen, umb so viel schwerer, ja in theils passibus ohnmöglich gewest ist, weyl die leuthe, so in einem und andern die rechte wissenschaftt gehabt, schon gestorben, undt mir, als ich dem Rathsseniroi Pösinger⁵³ die erinnerung vigore commissionis gethan, das ich keine klagen anhören, noch die remedyung halber Euer Excellenz undt Gnaden behelligen könne, auser die erforderliche beweisthumben würden producirt, klar entgegen gesetzt worden ist, die burger hätten scheu zureden, weyl ihnen ihr reden öffters geschadet, der Prunner es ihnen hart vergolten, die burger die öffters vertröstete remedyung gehoffet, aber nie erhalten, undt annoch die forcht hätten, daß der Prunner in seinem dominio undt sie in der unterthänigkeitrukung bleiben wurden. Ich lasse nun zwar diese exaggerationes (welche der Prunner widersprochen, undt das er der burgerschafft alles guttes gönne, mit worthen sinceriret hatt) an seinen orth gestellet seyn, doch geben sie ein billiches nachdenken, undt ist in casu praesenti combinatis combinandis sine temeritate zu statuiren, daß der todt undt die forcht viel, so sonsten herausgekommen wäre, verdeckt undt zuruckgehalten hatt, allermassen die beyligende von dem Provisoratsgegenhandler Stollhofer wieder den Prunner eingegebene drey erste puncten zeugen, daß der tod des angegebenen Codrus⁵⁴ verhindert hatt, das jeninge genauer zuexaminiiren und an das klare licht zubringen, worvon gleichwohl ein undt andere im prothocoll befindliche examinati, obschon nicht die völlige auskunfft gegeben, doch eine ziemliche anregung gethan haben, geschweige, daß, wie in dem prothocoll über den punct der holtzmaas zusehen ist, die aussagen der burger undt des gewesten holtzschreibers gegen einander stehen, ungeachtet selbige beederseiths sub juramento abgelegt worden seyn.

-
- 52 Az árukat szállító tutajok szétszedése nem egyedi eset. Akad erre példa Bécsben is, hiszen a dunai kereskedelemben a végállomást a tutajok számára a város jelentette: szétszedték és eladták őket faanyagának. A szegedi élelmezési tiszt Georg Rath 1689–1690-ben tekintettel a közelgő hidegre a használhatatlan hajókat szétszedette és faanyagukból javíttatta ki a romos kaszárnyát. MNL OL E 281 1690. nov. 14. (lajstromkönyvi bejegyzés)
- 53 Franz Ignaz Bösinger Buda város egyik gazdag polgára, gyógyszerkereskedő, aki a város politikai életében meghatározó szerepet vitt, hiszen többször is volt polgármester és a belső tanács tagjaként is tevékenykedett. Komoly szerepe volt Buda város kiváltságainak visszaszerzésében. Életre, tevékenységére összefoglalóan I. *Géra*, 2014. 260–264. p.
- 54 Andreas Codrus korábbi főnokok.

[12.] In der unwirtschaftt tritt das Ofnerische Bauamt mit dem Provisorat- und Waldamt in gleiche reyh, welches, wie die beyliegende specificationen ausweist, Ihre Kay. May. 1444 fl. nur in besoldungen kostet,⁵⁵ undt nicht allein keinen heller nutzt, sondern eine gelegenheit ist, das die, so darbey bedient seyn, sich mit schaden des Kay. Aerary bereichen können, welches bey denen durch die baubediente in Kay. gebäuen aygends gehaltenen fuhren notorie beschehen, undt sich noch mehrers darthun wurde, wann es noch zeit undt möglich wäre, auf den grund der, bey der geführten fortification undt andern gebäuen gethanen bezahlungen der täglichen arbeiter zukommen. Mir ist zwar disfalls nichts aufgetragen worden, doch hatt die materi meiner Commission undt derselben ordentliche abhandlung sich von selbstn dahin angelaßen, daß einige information eingezogen undt die Instruction des Bauschreibers⁵⁶ abgefordert habe, welche in substantia ein großes von Ihre Kay. May. besonders militariter führendes bauweesens supponiret, desen aber dato keines im werck ist, undt wann eines vorkommen sollte, auf einen andern weeg, bey welchem die verschaffende mittel mit besseren undt augenscheinlicheren effect angewendet wurden, anzugreifen wäre.

[13.] Bey dem Einnehmeramt habe nicht ermangelt, die mir wider den Einnehmer Zenegg aufgetragene inquisition ebenfalls zuvollziehen, es hatt sich aber gefunden, daß derselbe seine raythungen in dessen sammentlich erlegt, undt der Tardanza⁵⁷ halber ein undt andere erheblichkeit vorgewendet gehabt, welche das prothocoll mit mehreren, undt auch die beyliegende copia briefes wegen der von dem allhiesigen Hoffkriegszahlamt⁵⁸ empfangenen undt lang in der unrichtigkeit gestandene m/15 fl. ausweisen thut, in welchem briefe ein bedenklicher paragrahus von der verwirrung, in welcher anno 1693 die Kay.

55 Az adminisztráció 1692. évi fizetési jegyzéke alapján a következő személyek sorolhatók az építési hivatal alá: Christoph Jungmayer építési írnok — 300, Matthias Greischer építési írnok ellenőre — 240, Andreas Falkhl a vízen érkezett áruk írnoka — 144, Venerio Ceresola építőmester — 600, Peter Franzin kéményseprő — 120 forint. A 40 forintos eltérés oka lehetett, hogy időközben valamelyikőjük fizetésemelésben részesült. A jegyzéket lásd *Oross*, 2015. 20–21. p.

56 Jungmayer instrukcióját ld. ÖStA FHKA HFU 1687.04.20 (Kt. 724. [r. Nr. 313.] fol. 399–406.)

57 Spanyol eredetű szó: késedelem.

58 Udvari Hadi Fizetőhivatal, élén az udvari hadi fizetőmesterrel. Ebben a pénztárban számolták el a Habsburg Monarchia katonai kiadásainak egy részét. A többi a Tábori Hadi Fizetőhivatal adminisztrálta. Megjegyzendő, hogy a két szerv élén általában ugyanaz a személy állt, mint 1693-tól Johann Karl Bartholotti von Parthenfeld. *Hochedlinger*, 2003. 31–39. p., *Oross*, 2013b. 217–218. p.

gelder bey denen hiesigen Hoffämtern maneggiret worden seyn, enthalten ist, welches aus pflichtmäßiger schuldigkeit vermittelst der gelegenheit, so mir dieser brief an die hand gibt, casu ita ferente ungemelter nicht vorbey gehen habe lassen sollen, zumahlen meines wenigen und ohnmasgeblicher gehors. orths darfür halte, daß es operae pretium seye, über dieses geldmaneggio allweyl noch das factum in aliquali recentia ist, alle diejenige, so in ermelttem 1693ten jahr im nahmen undt von wegen einer hochlöbl. Kay. Hoffcammer undt deren nachgesetzten Ämter mit geld zuthun gehabt, genaue undt ordentliche rechenschafft geben zulassen, dann es dörfen sich nach langer hand die effectus dieser auser dem gewöhnlichen canal geführten geldeinnahmb undt ausgaaben zeigen, da sodann aber, wenn die zeit undt die leuthe, so von denen sachen wissen, abgehen, kein mittel mehr wäre, aus der sach, wil geschweigen, ad remedium oder indemnisationem aerary gelangen.

[14.] Das Dreysigstambt⁵⁹ hatt seinen guten weeg, undt dependiren dessen einkunfften von dem aufnehmer des handels undt der commercien in denen Acquisten, also das, wann die Stätte Ofen undt Pest in bau, und nahrung gebracht, undt das land mit so vielen kleinen pro Aerario ohnerträglichen herentgegen dem incremento publici commercy sehr hinterlichen tricesimaturen nicht beschweret, sondern die Tricesimationen, wie es ihre natur und institutum mit sich bringt, nur in introitu et exitu der effecten aus oder in die Acquisten exercirt werden. So ist kein zweifel einige wenige, aber an die rechte orth gelegte Dreysigstämter werden nicht allein ein mehrers, als so viel in ipso gremio der acquirten provintzen beschehende exactiones abwerfften, sondern mit der zeit zu einem capital erwachsen, auf welches das Kay. Aerarium einen der besten fonds wird stabiliren können. Welches meines gehors[amsten] erachtens die wirtschafft ist, so bey diesem punct der tricesimatum zu beobachten, generaliter aber noch der zeit (da die einkunfften klein, consequenter die bedienungen gering, undt das capital der Acquisten in statu quo so beschaffen ist, daß, wann mann ihme mehr, als es ertragen mag, aufledet, es nie auf oder zukräftten kommen, sondern gar zerfallen muß), dahin zu reflectiren ist, daß mann in besoldungen, wo nicht restingiren, sich wenigstens nicht slargiren sollte. Ich thue diese gehors. undt ohmaßgebliche Erinnerung ~~erwegen~~ bewegen durch das exempel des Dreyssigers zu Ofen, von welchem vorgekommen ist, daß, ohngeachtet er von anfang in allem nicht mehr als 500 fl. zu bestellung gehabt, benebenst einige

59 Georg Püringer budai harmincados instrukciója. Bécs, 1698. november 10. MNL OL E 136 Másolati könyvek 10. kötet nro. 425. pag. 1379–1416.

accidentien bey seinem Dienst, undt darbey noch die zeit undt gelegenheit hatt, seiner privatwirtschaft (welche dem offenbahren augenschein nach wohl stehet) mit guttem nutzen abzuwarten. Er dannoch eine auction ausgewürcket, undt nunmehr jährlich 800 fl. besoldung habe, wobey er zwar weniger zu verdennen ist, als der Prunner, welcher ehemahls vor zwey dienst, die er zugleich bedient, das Provisorat nehmlich undt Waldambt mit 800 fl. besoldet worden ist, undt als die dienste wieder getheilet, das Provisorat einem andern conferirt,⁶⁰ undt er bey dem Waldambt allein gelassen worden ist, die gehabte doppelte besoldung propria autoritate getheylt, und sich als Waldmeister (welcher lauth beyligenden Werleinischen aufsatzes, auf welchen er Prunner sich in seiner aussag über disen punct, wie das prothocoll zeigt, beruffen thut, nur 400 fl. besoldung haben solle) 600 fl. ausgeworffen hatt, also das vor den Provisor nur 200 f. übrig wären, mit welchen, weyl er sich weeder contentiren wurde, noch stehen könnte, die folge einer höheren besoldung auff das Kay. Aerarium undt mit deme in der besoldung eines Privosor undt Waldmeisters eine größere spesa, als die ehemahlige gewest, fallen thut. Über die besoldungen, werffen sich die beambte auch gewisse quartiersgelder aus, und dieses alles ohne decret oder resolution von Hoff sich mit einer gewissen specification legitimirende, nach welcher das Hoffcammer Taxambt die taxa von ihnen abgefordert hatt, undt supponirende, das die taxa nicht würde abgefordert worden seyn, wann die besoldungen und quartierzinsen nicht placidirt wären, welches ich aus mangel der erforderlichen information beruhen habe lassen müssen, doch erinnern, undt Euer Excell[enz] und Gnaden hohen judicio gehors[am] anheimstellen wollen, ob es bey deme also sein bewenden undt richtigkeit haben könne?

[15.] Undt mit diesem ist kürztlich der status oeconomicus in denen Acquisten, so viel den Ofner district betreffen thut, entworffen, von welchem das öfters angezogene prothocoll mehrere particularitaeten vorstellen, undt ich pro coronide gegenwärtigen extract aller in der Ofnerischen Administration beschehener einnahm[en] undt ausgaaben von Anno 1693 beylegen thue⁶¹, aus welchem erhellet, das bey so bewandter wirtschaft bey dem bishero übel administrirten capital undt dessen praegravirten einkunfften die Ofnerische Administration umb m/12 fl. mehr ausgegeben, als eingenommen hat. Ich will mich, woher

60 MNL OL E 280 1694. Apr. nro. 13. Venerindo Synesio Ehrmann von Falkenau 1694 áprilisában váltotta Prunnert, aki Johann Leonard Herdegen halálát (feltehetően 1692 ősze és 1693 tavasza között) követően vitte a provizori hivatal.

61 A számadás a mellékletek közt nem maradt fenn.

dieses alles rühre, nicht extendiren, zumahlen Euer Excell[enz] undt Gnaden nach dero beywohnenden erleichten judicio von selbst en erachten werden, daß fons et origo huius mali die bisherige Administration undt die negligenz oder insuffizienz oder anderwärtige distraction des ehemaligen capo derselben gewest seyn mus, wie dann auch bey der inquisition vorgekommen, undt theils an sich selbst notorium ist, das der H[err] Plaß die wenigste zeit sich in Ofen undt bey der Administration oder in geschäftten, so dieselbe angegangen, befunden, sondern seiner eigenen wirtschafft zu Prespurg mit gutter weyl abgewartet, sich respective anno 1692 undt 1693 etliche monath an ein ander allhier aufgehalten,⁶² undt indessen, wie der substitutus Prunner, de non adhibito hinc inde remedio zur entschuldigung vorgebracht, die erforderliche instructiones, verordnungen undt dispositiones nicht hinterlassen, ja, da er auch gegenwärtig gewest, undt ihm ein und anderer schaden undt unwirtschaft, wie das prothocoll ausweist, besonders beym Waldambt vorgestellt worden ist, nicht einmahl remedyrt hatt.

[16.] Eben diese üble undt nachlässige verwaltung mehr angezogener Administration erhellet auch ferners aus deme, daß die Administrations Buchhalterey, so das aug eines jeden Administratoris undt die Cantzley, so diese rechte hand seyn solle, bishero in lauther ohnordnung undt defecten bestanden, undt der anfang einer bessern einrichtung erst seith wenig monathen unter der jetzigen Administration gemacht worden ist. Dann Euer Excell[enz] und Gnaden geruhen aus der beylaag zuersehen, in was für berechnung das Ofnerische Administrationsweesen besteht, undt aus dem von der Ofnerischen Buchhalterey selbst eingegebenen extract, mit wie viel ohnaufgenommenen raythungen dieselbe belästiget ist, eine andere specification zeigt, wie vile raythungen defectuos bey mehr angezogener Buchhalterey eingekommen, undt ist darbey eine lista derjenigen Ämbter, von welchen die rechnungen noch gar nicht abgelegt seyn, geschweige, das von wenigsten die monathliche extracten, undt selbige selten in tempore debito, abgegeben worden seyn. Bey welcher verwirrung über die wirtschafft der Acquisten nie keine bilanz gezogen, der Administrator selbst, ob vor Ihro Kay. May. zum gewinn oder verlust gehandelt werde, mit fundament nicht wissen, noch was zuemediren, was zu constituiren, undt was gar abzustellen oder aufzuheben seye? vor sich resolviren oder berichten, folglich eine hochlöbl. Kay. Hoffcammer nichts, was der sachen so hohe nothdurfft erfordert hätte, deliberiren, weniger decidiren oder statuiren hatt können. Wie in übrigen die Buchhalterey bestellet, wie dirigirt undt wie beobachtet worden seye, gibt

62 Kovács, 1940. 33. p.

der casus zuerkennen, so in dem prothocoll befindtlich ist, da nemlich der Prunner seine raythungen selbstn mit verfälschten datis praesentiret, undt der Buchhalterey Director, anstatt die nothdurfft darwider zuhandeln, sein recepisse oder urkund der erlegten raythungen darnach formirt undt hinaus gegeben hatt. Die Buchhalterey hatt, wie beyligend zuersehen, unter anderen geklaget, das unterschiedliche beampte nicht einmahl eine rechnung verfassen können, also daß die Buchhalterey die rechnungen, so sye zucensuriren hatt, selbst auch machen und einrichten müße, undt weylen an dem werck der sogenannten königszettel⁶³ so viel gelegen, selbiges aber, wie obenged[achte] Buchhalterey anzeigen thut, in der grösten unrichtigkeit nicht nur bey der Ofnerischen Administration sondern auch bey andern Cammern in Hungarn ist, so habe aus pflichtschuldigkeit bewogen diesen passum nicht ohnberührter hingehen, sondern Euer Excellenz und Gnaden zu fernern gnädig[en] undt hochvernünftigen behertzigung vorstellen sollen.⁶⁴

[17.] Wie die Cantzley, registratur und das expedit bestellet seye, zeigt das prothocoll suo loco authentisch,⁶⁵ undt habe ich allein gehors. zu referiren, das

63 Szó szerint: királyi cédula (latinul: schaedea regiae). A kamarák által lepecsételt és a harmincadosok között kiosztott papírok, akik azokkal ismerték el a harmincad lefizetését és számadásaikban elszámoltak róluk. A harmincadosok hűtlen gazdálkodásának gyakori formája volt, hogy királyi cédula helyett a kereskedőnek saját elismervényüket adták, és így a számadásokba nem vették be a lefizetett harminadot. A kamarák számadásainak mellékletét kellett, hogy képezzék a királyi cédulák, ennek segítségével ellenőrzik a harmincadosok elszámolásait is. *Ember*, 1946. 172–174. p. Püringer budai harmincados 1698. évi utasításának 6. és 7. pontja kimondja: „In ertheilung aber unser königszötteln, welche von unserer Administrations Buchhalterey gegen quittung zu erheben seyendt, ist in allweeg zu observiren, daß selbe nicht denen Vicegerenten oder Schreibern, sondern von ihnen beeden amtsleütthen selbstn unterschriebener expediert werden, welche königs zöttl auch wohl in acht zu nehmnen undt darvor genaue rechenschafft zu geben ist, undt da eine verzogen wurde, undt in der rechnung nicht zu finden wäre, seye von jede 500 fl. straff, wie bey anderen Dreyssigern gebräuchig erlegen sollen. Sibtens werden sye beede Amtleütth keine andere Königszöttl als welche ihnen von der Administration erfolget, auch einigerley ab undt herausgeben, weder vitiose unsaubere oder maculierte ausfertigen, woferne sie nicht in eine unfehlbahre straff incurieren wollen...” MNL OL E 136 Másolati könyvek 10. kötet nro. 425. pag. 1389.

64 Mint a bevezetőben is látható, a Habsburg Monarchia központi számvevőszékeivel szemben is komoly kritika fogalmazódott meg 1700 körül, tehát az esetek nem korlátozhatóak csak a Magyar Királyság területén működő pénzügyigazgatási szervekre.

65 L. 749r: „... dass die meiste expeditiones, so bey der Administration eingekommen oder abgeloffen nicht extrahirt, die prothocolla besonders von denen zurückstehenden jahren nicht eingerichtet und das meiste ohnregistrirt were. So ist auch vorgekommen, das er Registrator eine ziet hero die arbeith nacher haus genohnen und durch einen privat und ohnbeeydigten Schreiber die registrering und prothocollierung vornehmen habe lassen, welches alles ihme

es bishero auch in diesem passu auf eben dem Fuß, wie in der wirtschaft undt Buchhalterey, hergegangen seye, an subjectis, so viel den numerum anbelangt, fehlet der Cantzley nichts, es ist auch der Administrations Secretarius Wolf Martin Hiltl ein zwar junger Mann, aber von guter hoffnung,⁶⁶ zeigt einen rühmlichen eyfer, undt gibt zuerkennen, das, wie es ihme an capacitaet nicht mangelt, undt er sich wohl appliciret, also zur vollkommenen possession alles dessen, was seine function betrifft, leicht undt bald kommen, undt hisce positis der Administration wohl anstehen werde, der stand, in welchem die prothocolla und extracten der ein undt abgeloffenen expedition gefunden habe, hatt genugsamb gezeiget, daß die registratur wenig beobachtet seye worden, welches auch dem Registratori Grentzer [Kräntzer⁶⁷] verwiesen, er aber, daß er nicht lang darbey seye, undt alles in groser ohnordnung undt schier nirgends was gantzes, so sine hiatu auf einander folgen thäte, gefunden habe, vorgewendet hatt, deme endlich auch nicht gar ablegen können, zumahlen selbstn die unvollkommenheit in vielen, besonders aber auch in deme gefunden habe, daß die meiste officianten von der Administration lang ohne instruction gelassen, undt sogar der Einnehmer noch dato nicht instruiert worden ist.⁶⁸ Undt dieses ist, so in der mir gnädig aufgetragenen inquisitions Commission vom 16ten 9bris bis 23 dito pro temporis brevitate penetriren, observiren undt ausfündig habe machen können, undt wie hiemit beschiehet Euer Excellenz undt Gnaden gehors[am] referiren thue.

[18.] Wann nun auch hierauff mein gehors[am] ohnmaßgebliches gutachten gnädig abgefordertermaßen erstatten solle, so reflectire zuzorderist auf die beste stätte Ofen und Pest, welche in forma et materia civitatis eine starcke culturam brauchen, dann es gehet beyden nicht allein an inwohnern undt häusern, sondern auch an der gutten ordnung undt policey ab, also daß ihnen aufzuhelffen, das erste seyn müste. Beede stätte von allem, was den nahmen undt den effect einer civil-, cameral- oder militarischen anlaag oder beschwerde hatt, außer denen von

verwisen worden und er da ser noch nicht lang darbey seye, sich entschuldiget, das die registrir und prothocollirung durch einen Schreiber mit herrn Plassen verwilligung geschehen seye, gemeldet, und alles ins künftige zuverbessern versprochen hat.”

- 66 Hiltl egészen 1703-ig dolgozott Budán. Kinevezése a budai és pesti telekkönyv vezetésére évi 150 forintos fizetéssel: MNL OL E 280 1695. nov. nro. 12. (Bécs, 1695.11.18.) és Kovács, 1938. 216–217. p.
- 67 Gabriel Kräntzer egykori szalánkeméni sóértékesítő 1691 júniusában lett regisztrátor. ÖStA FHKA HFU 1691.06.22 (Kt. 786. [r. Nr. 342.] fol. 403–414.)
- 68 Zennegg pénztáros kinevezésére vonatkozóan lásd ÖStA FHKA HFU 1692.06.02 (Kt. 799. [r. Nr. 348.] fol. 13–51., hivatali utasítása fol. 24–28.)

Gott selbst verordneten decimis ad certum determinatum numerum annorum zubefreyen, undt diese befreyhung nicht allein durch erfrischte patenten zu publiciren, sondern hauptsächlich dardurch kundtbahr und glauben zumachen, wann die inwohner solche exemption efficaciter genesen, undt dieser genuß die frembde in der nähe und weithe alliciren thut, sich auch dahin zubegeben, diese exemption sambt der so gelegensamben undt glickseeligen situation der beeden örther wirdt die ohnfehlbare wirkung haben, daß die so bereits in loco seyn, durch dieselbe auf undt zukräftten kommen, viel ihr glick und nahrung so ihnen anderwärts schwer fällt, zu Ofen und Pest zu facilitiren undt zumachen suchen, mithin beede örther bewohnt und gebauet, handel und wandel frequent, undt dardurch diese stätte zu solchen kräftten undt vermögen gelangen werden, daß nicht allein das gantze umbliegende land darvon participiren, undt die gewisse versilberung alles, was es durch seine feltdwirtschaftt erzeuget, finden, sondern auch das Kay[serliche] Aerarium darbey nichts verliehen sondern zu seiner zeit auf mancherley weege, besonders aber in accisen⁶⁹ undt dreyßigst sich ein großes einkommen stabiliren lassen undt die ad tempus verwilligte exemption cum foenore wieder hereinbringen wirdt.⁷⁰

[19.] Zur populirung der stadt Pest wirdt hauptsächlich zustatten kommen, wie ohne dem der herr General Kriegscommissarius Graf von Heitersheimb⁷¹ darzu einrathet, daß die rätzen, so an dem berg von Ofen ligen,⁷² undt den orth gleichsamb bloquiren, wie nicht weniger diejenige, so in der insul St. Andre wohnen, ordentlich beschrieben, was acker- undt bauersleuthe seyn, zu denen andern ad agrum Cumanum geschickt, die handwercks- undt handelsleuthe

69 Az accissa az osztrák és cseh örökös tartományokban létező fogyasztási és forgalmi adó egy típusa. A Magyar Királyságban a Wesselényi-összeesküvés leleplezését követően 1671-ben került bevezetésre és a szabad királyi városoknak, mezővárosoknak kellett fizetni a hús, a bor, a pálinka és a sör után a Magyar Kamara pénztárába. Az 1681. évi 12. törvény elrendelte ugyan eltörlését, de a török elleni visszafoglaló háború idején felmerült panaszok miatt úgy tűnik, végrehajtására nem került sor.

70 Buda és Pest 1689-től számított öt évre kapott adómentességet (porcióra, terménytizedre és a teleggönyvi díjakra), igaz ezt csak 1692-ig sikerült biztosítani. Később, Palm jelentése és a budaiaak 1695. évi akciói nyomán 1696-ban újabb öt éves adómentességet sikerül kiharcolni. Mentességet kapnak „... minden polgári és kamarai teher alól, kivéve a teleggönyvi díjakat és az egyházi tizedet, ...” A polgári és kamarai terhek alatt azonban csak az accessát és a hegyvámot lehetett érteni. Összefoglalóan I. Nagy, 1956. 39–52. p.

71 Donat Heisler von Heitersheim lovassági tábornok, 1693. március és 1696. szeptember között a Legfőbb Hadbiztossági Hivatal (Generalkriegskommissariatamt) vezetője.

72 Itt a Gellérthegy lejtőjén lévő rácok lakta Tabánról van szó.

aber in Pest transferiret, ihnen aldar ein besonderer district, in welchem sie sich verbauen sollen, ausgezeichnet, nicht unter den teutschen oder hungar[ischen] Magistrat aldar gegeben, sondern separat gehalten, unter der oberobsicht undt dependenz von der Administration durch ihre Richter undt Vorsteher regirt, undt auch auff eine gewisse zeit, bis sie zukräftten gekommen, von allen an- undt auflaagen freygelassen wurden, zumahlen undt obwohlen es nicht rathsamb ist, diese leuthe allzu vermögend werden zulassen, noch zugestatten, daß das oeconomicum, welches, wann es recht angegriffen wirdt, Ofen undt Pest zu rechten emporys machen kan, in ihre hände falle. So werden doch diese leuthe dem commercio in ein undt andern undt besonders in dem verschleis alla minuta, was andere all in grosso dahin verführen undt niederlegen werden, einen trefflichen behueff geben können, undt in diesem passu gleichsamb necessary seyn, als das Pest und die Waßerstatt von Ofen nach anleitung ihrer situation zur handelschafft einzurichten seyn, und die Obere Statt von Ofen vor die dicasteria, adel undt burgerschafft dienen können wirdt, in deme die höhe des bergs dasjenige an der commoditæet zum handel und wandel der Obern Stadt benehmen thut, was der untern das waser mit vielfältigen vortheln gibet, indessen ist doch auf alle weise dahin zutrachten, das auch die Obere Statt bewohnt undt die in steinhauften über einander liegende häusser wieder aufgerichtet werden, zumahlen dieses in kriegs- undt friedszeiten seine erhebliche motiven hatt, zu welchem ende der Administration mit zugeben wäre, ohne ferneren verzug einen burgfrieden vor die Stätte Ofen und Pest außzuzeichnen, die zu ein undt andern orth gehörige acker, weinberg, waldungen, wayden und dergleichen abzumesen, die gebaute häuser undt brandstätt de novo zubeschreiben, undt das in schlechten richtigkeit sich befündtliche Grundbuch förmlich undt ordentlich einzurichten.

[20.] Undt weyl sich in der inquisition befunden, daß viel häuser wüst undt ungebaut, oder nicht ausgebauet seyn, welche doch schon vor vielen jahren von ein oder andern angenommen, nicht aber gebauet, sondern entweder ohnangemelter bey der Administration verlassen, oder auch ungebauter umb ein schlechtes geld wieder verkaufft, undt also in die dritt undt vierdte hand gekommen, nie aber gebauet worden seyn, als wirdt wohl nöthig seyn, dieser inconuenienz solchergestalten abzuhefffen, daß, wer sich fürtershin umb eine brandstätt (welche auch, damit nur die statt desto ehender in bau kombt, noch beschaffenheit der umstände, umb sonst hinweg zugeben wäre) annehmen undt solche von der Administration eingewantwortet bekommen thut, oder vorhero schon bekommen, aber noch nicht aufgebauet hatt, unter einer bürgschafft undt caution sich obligire, in einem gewißen termin das haus aufzubauen, wiedrigenfalls die bürgschafft verfallen seyn, undt die Administration fug haben

solle, sich an die gethane caution zuhalten, die erbauung der häuser undt das aufnehmen der burgerschafft auch befördern, wann es dahn gebracht wurde, wie es seyn kan, daß die quartier der guarnison von denen burgern abgenommen, undt die soldathen und officiri in die bereits verhandene, oder so viel deren vonnöthen, noch ferners zurichtende casarmen verlegt solten werden. Ich habe den letzten tag vor meiner abrayß die hierbey in abriß ligende casarmen⁷³ selbstn visitiret undt befunden, daß selbige mit einem geringen ein- undt zugerichtet, undt gegen 400 Mann in denselben untergebracht können werden, worauff meines gehors[amen] undt ohnmasgeblichen erachtens zutringen, ein löbl[icher] Hoffkriegsrath, das er diese beziehung der casarmen dem H[errn] Obristen und Commendanten zu Ofen befehlen thue, zudisponiren, und in so weith die verhandene nicht erklecken, auf eine fernere erbauung derley casarmen anzutragen wäre,⁷⁴ dann die beschwerde, den soldaten überm hals zuhaben, last die hausleuthe, so noch von schlechter nahrung undt meistens übel bewohnt seyn, nicht aufkommen, welche auch so lang nicht aufkommen werden können, als dem H[errn] Obristen undt Commendanten nicht befohlen, und darob gehalten wirdt, daß er sich in das statt- undt burgerweesen nicht mischen, sondern bey deme, was positive seines dienstes ist, bleiben, undt durch seine gewalthätigkeiten undt eingriff die burger undt frembde in ihrer nahrung undt commercio nicht hintern solle.

[21.] Es wirdt aber alles, was mann der statt zum besten zuthun vermeinet, wenig ausgeben, so lang der Magistrat nicht in eine gutte ordnung gebracht, undt ob demselben ein stättes aber ohnpassionirtes aug von der Administration gehalten wirdt. Dann die burgerschafft, aus welcher die magistratspersonen gezogen werden müssen, bestehet in ziemblich schlechten leuthen von kopff und gemüth, wie dann auch bey der beschaffenheit, in welcher sich dermahlen Ofen befindet, ein jeder ehrbar- undt verständiger mann sich dahin zusetzen, billich scheu tragen thut, also das, was diesen leuthen abgehet, die obsicht der Administration suppliren, undt in deme, so ohnrecht geschiehet, in instanti die anthung undt correction vornehmen mus. Dannenhero so bald die wahlzeit wieder herbey käme, der ehemahlige modus einer freyen wahl, *prævia candidatura*, so die Administration im nahmen einer hochlöbl[ichen] Kay. Hoffcammer zuthun hatt, wieder zuergreifen, dardurch die zertrennungen undt factiones unter dem

73 Sajnos a hivatkozott rajzok nem maradtak fenn az iratanyagban.

74 A budai kaszárnyaépítésre l. Oross, 2013b. 168–177. p. A városiak érthető módon igyekeztek megszabadulni az állandó helyőrség és a Budára téli szállásra vezényelt katonaság elszállásolásától. A budai katonai beszállásolásokra a XVIII. század elején l. összefoglalóan Géra, 2011.

Magistrat undt burgerschafft, so dermahlen zu großen schaden der statt ein schwung gehen, auszutilgen, die rechnung der gemeinen stattgelder alle jahr zuzorderist von dem Rath undt einen ausschus der burgerschafft zu examiniren undt pro ultimata revisione mit dem vergangenen erstgemelten examine zu der Administration abzulegen, undt vor allem sich zubefleißē wäre, damit die pupillensachen undt die justiz besser, als bishero geschehen, administrirt werden. Endtlich wirdt auch dahin zureflectiren seyn, daß nacher Ofen undt Pest die ordinari wochen und gewisse jahrmarek ausgezeichnet, aus Ihro Kay. May. Aerario (weylen die statt nichts vermag, undt aus obigem principio mit allen imposten zu versehen ist) eine stattuhr aufgerichtet, undt ein werck gemacht werde, durch welches aus der Donau das wasser in die statt getrieben, undt diesem hauptmangel abgeholfen werden könnte. Es ist nicht ohne, daß dieses ohne unkosten nicht zubewerckstelligen ist, es liget aber Ihro Kay. May. ein so grosses, dermahlen leyder! todtes capital an der statt Ofen, daß umb selbiges fruchtbarh undt lebendig zumachen, die unkosten nicht verlohren seyn, undt mit der zeit reichlich wieder hereingebracht werden können, da herentgegen ohne uhr in der statt nullus ordo, und ohne wasser die statt nie recht aufkommen noch in krieg- oder friedenszeiten bestehen wurde.

[22.] Nachdeme so bishero der stätte Ofen undt Pest halber gehors[am] gemeldet habe, solle auch nicht ermangeln des landes halber in so weith einige anregung zuthun, als die gehors[am] gepflogene inquisition mir darzu anlas geben thut, in welcher undt besonders bey den Dreyßigstämbtern wahrgenommen, das das gantze land von Tricesimaten angefüllt und gleichsamb durchcreuzet ist, wobey Ihro Kay. May. in dero privat oder fiscaleinkunfften keinen nutzen, das land undt publicum aber einen grosen schaden hatt, dann gleich wie derley einkunfften bey verdreyßigung der effecten in der ein oder ausführung eines landes billich undt erträglich seyn, also undt wann in gremio des landes selbstē, undt sozusagen in einem jeden dorff ein Dreyßigst ist, so wirdt ein jedes vendibile zwey, drey undt mehrmahlen taxirt, undt dardurch bleibt aller handel undt wandel erliegen, welches nicht allein dem land in der versilberung schadet, undt das commercium cum exteris et inter incolas ohnpracticirlich macht, sondern auch dem schädlichen effect hatt, das endtlich das kauffen undt verkauffen ins stecken gerathet, und mit dem je mehrere Tricesimatores gestiffet, je wenigere reditus erheben werden, dannenhero in der sach ein ohnverzüglichen undt zulänglichen remedium zufassen, das aufkommen des landes undt das cameralinteresse Ihro Kay. May. selbstē erfordern thut. So meines gehors[amen] undt ohnvorgreiflichen erachtens in deme bestunde, das der Administration zu Ofen anbefohlen wurde, auf das principium, es solle nichts, als was in das land oder

auser demselben gehet, in ipso introitu oder exitu und sonst nirgends verdreyßigt werden, ein gutachten fördersambst zuerstatten, welche Dreyßigt von dem dato bestellten zubehalten, undt welche abzuthun seyn, additis rationibus abrogationis vel confirmationis, worüber sodann das fernere zuüberlegen undt zuverordnen bey einer hochlöbl[ichen] Kay. Hoffcammer g[nä]digen belieben beruhen wirdt.⁷⁵ Dem land ist auch beschwerlich undt hindert dessen aufkommen, daß die Tricesimatores undt andere Cameralbediente sich hin undt her auf dem land ansessig machen (welches in so weith es mit ordnung undt sine praejudicio tertii geschiehet, nicht zuinculpiren, sondern Ihro Kay. May. allerg[nä]digst erlaßenen patenten gemäß wäre) und theils durch die authoritaet, so sie sich krafft ihres officii undt wohl auch ein mehrers beymessen, alle nahrung und gewinn, so aus dem land zuerheben an sich ziehen, theils auch die amtsfelder undt die ihnen untergebenen Ambtleuthe undt Bediente ad usu privatos anzuwenden pfelgen, wordurch sie freylich eine grössere stärke undt mehreren vorth[e]i], als ihre nachbarn haben, umb die neuangehende wirtschafft zwingen, und mit deme andere neben sich gleichsamb austringen zukönnen.

[23.] Das exempel des Waldmeisters undt seiner wirtschafft zu Vicegrad hatt mir zu dieser reflexion ursach gegeben, worüber, was zuverordnen undt wie zuremediren wäre, vornehmlich bey Euer Excellenz undt Gnaden hochvernünftiger deliberation undt gnädigen resolution beruhen thut, meines gehors[amen] undt ohnmasgeblichen erachtens dafür haltend, es möchte, was dieses particulare wegen Vicegrad betreffen thut, der Ofnerischen Administration befohlen werden, daß sie einen jeden zu Vicegrad sich nieder gelassenen burger undt inwohner so viel, als zu seiner nahrung erforderlich wäre, an gründen ausziehen, selbige auch, in so weith es seyn müste, von denen Waltmeisterischen zunehmen, nicht anstehen, undt das übrige ihme Prunner doch cum onere praestandorum als von andern in orthen gefordert wirdt, lassen, undt das dominium darüber mit ordnung einraumen solle. Generaliter aber wäre ich der gehors[amen] undt ohnvorgreiflichen meinung, daß Ihro Kay. May. allerunterth[änigst] ingerathen werden möchte, sie wolten pro lege setzen, undt fest darob halten, daß kein cameral commissariat oder oeconomischer bedienter, besonders der in ämbtern und verrechneter oder in Kay. wirtschafft angestellter officiant ist, ohne Ihro Kay. May. expresses allerg[nä]digstes vorwissen undt concession in dem orth oder

75 A harmincadhelyek csökkentésének igénye az egyik leggyakrabban előkerülő probléma a kamarai igazgatás történetében. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy ez a kérdés erőteljesebben jelentkezett a XVII. század végén, amikor nagy mennyiségű az országhatártól távol lévő, de néhány évvel korábban éppen a török hódoltság miatt még határon fekvő harmincad is működött.

district, in welchem er zu amtiren hatt, einige wirtschafft, wie die immer nahmen haben mag, führen, undt da einer hierwieder handeln wurde, alles dessen, so er in ged[achten] orth oder district ohne Ihre Kay. May. allerg[nä]digstes vorwissen oder concession aygen hätte, verlustiget seyn solte. Wobey das absehen nicht ist, das nicht einem jeden erwehnter oeconomischer bedienten gleich allen andern Ihre Kay. May. vasalln undt unterthanen frey stehen solle, sich aller orthen in Ihre Kay. May. Landen einzukauffen, ein und andere wirtschafft anzustellen oder redlich zunähren, zumahlen, undt wann die anzeige geschiehet, Ihre Kay. May. in so weith es ohne abbruch dero dienstes undt interesse geschehen kan, dero allergnädigste concession nie verweigern werden, sondern es wird durch diese satzung allein dahin abgeziehlet die unterschleiff, oppressiones des armen bauersmann, defrandationes des Aerary undt tausend andere modi sich ohnzuläßig- undt sträfflicher weise zuberichten, zuverhütten undt cum effectu abzustellen, wie es dann auch einem jeden derley bedienten ohnverwehrt seyn kan, ohne erlaubnuß auser seinem district zuoeconomisiren, undt eben solches auch in seinem district, aber mit expresser erlaubnus Ihre Kays. May. zuthun.⁷⁶

[24.] Undt dieses wäre, so viel nach anleitung der mir gnädig aufgetragenen Ofterischen Inquisitions Commission von statt und land gehors[am] zuerinnern gehabt habe. Die Administration nun und deren bestellung betr[effend], so habe gefunden, daß die Administration in einem Administrator und einigen Administrationsrathen bestehet,⁷⁷ undt unter sich hatt das Einnehmer-, Dreyßigst-, Wald-, Bau-, Provisorat- undt Saltzamt. Der jetzige herr Administrator,

76 Nem egyedi, hogy az állami alkalmazottak (jelen esetben a kamarai tisztségviselők) magángazdaságot üzemeltettek, kárt okozva ezzel Ófelségének, azaz magának az államnak a bevételeit csökkentették üzleti tevékenységükkel. Csak egy példa a sok közül. A Szlavón Kamarai Inspektor elleni vizsgálat megállapította, hogy Martin Zsemlyak leginkább a saját üzletével törődött, hiszen a kisebb vidéki hivatalok közvetlen jövedelmeit saját céljaira használta fel. *Mažuran*, 1989. 69–70. p. és az ellene lefolytatott vizsgálat iratait lásd ÖStA FHKA HFU 1700.10.05. (Kt. 919. [r. Nr. 415.] fol. 150–274.)

77 ÖStA FHKA HFU 1694.04.28.(Kt. 825. [r. Nr. 362.] fol. 198–218.) Georg Prunner kinevezése „ersten Administrations Rath und Substitutum in Absentia des herrn Administratorn”, egyúttal Georg Zennegget szintén az adminisztráció tanácsosává. és MNL OL E 280 1696. febr. nro. 4. „Georg Prunner Waldmesiter und Georg Christoph Zennegg von und zu Scharffenstein zu Ofen werden als wirklichen Admin. Rathe doch ohne Entgelt denomiert, vermittels welchen ordentliche Rathstäge wochentlich gehalten werden der Admin. Secretarius Wolf Martin Hiltl das Protokoll führen, die Expeditiones an die Beamte wie solche expedirt und nicht ohne des eltern Raths und secretari unterschrift so wohl an Geld, als anderen Materialien angeschafft werden sollen, Wien den 3ten”. *Nagy — F. Kiss*, 1995. 404. p. idézi a fenti utasítást, véleményük szerint az adminisztráció tanácsa a vezetők tanácsagsága révén tulajdonképpen a közpon-

von dessen wirkungen die kurtze zeit seiner bedienung nicht viel reden oder judiciren lasst, zeigt doch einen gutten eyfer sich des wercks, besonders wann die einrichtung darnach geschiehet, rechtschaffen anzunehmen, also das viel guttes von dessen Administration zuhofen seyn möchte, solle aber obhabender pflichtgemäß undt nach der mensur, als ich eines undt das andere beobachtet undt gefaßt habe, nicht unterlaßen gehors[am] zu melden, daß nach der zeit eine ohnnötige, verworfene unkosten bringende, und mehr schäd, als nutzliche sache ist, aus sothaner Administration gleichsamb im tale quale Dicasterium zuerigiren und Administrationsrätthe zubestellen, dann, wann der Administrator sein Amt, wie supponiret wirdt, der gebühr nach verrichtet, als bey welchem nichts zurathen, sondern fleisig zu operiren, an eine hochlöbl[ichen] Kays. Hoffcammer zureferiren, undt was sie befiehlt dextere et diligenter zuexequiren ist, so thun derley leuthe nichts bey der sach, können auch nichts darbey thun, bilden sich in dessen viel ein, besoldungen undt adjuten gehen drauff, aemulationes entstehen, einer sihet auf den anderen livido oculo, undt wenig auf Ihr Kays. May. dienst undt interesse, woraus nichts als üfels entstehet, welches endlich einer auf den anderen schiebet, undt indessen das praejudicium allezeit auf Ihre Kay. May. undt dero Aerarium fallen thuet, dannenhero die abdanckung derley Administrationsrätthe gehor[sam] einrathen thäte. Die Administationscantzley aber wäre auf dem fus, wie sie sich zur zeit der von mir gehor[sam] verrichten inquisition befunden, nach der zahl undt qualitaet der leuthe zulassen undt allein dem Registratori der bisherige unfleiss zuverweisen undt zuremendation ernstlich anzumahnen.

[25.] Die große anzahl der ohnaufgenommenen raythungen ist ein ohnfehlbares indicium, das bey der Administrations Buchhalterey entweder die arbeit zu viel undt zu groß, oder der fleiß der darbey arbeitenden leuten nicht sufficient seyn müsse,⁷⁸ undt erweist sich bey diesem casu in effectu, daß die überflüssige titulaturen der bedienten ihnen wohl einen fumo, ihren geschäftten aber keinen größeren pulso, noch ihren verrichtungen eine mehrere facilitäet geben thuen, dann, der Buchhalter Koller⁷⁹ ist, a quo nescio, mit dem titul eines Buchhalterey Directoris condecoriret worden, hatt aber, in deme er wie mit dem Waldmeister

ti jellegű hivatalokat összefogta. Tanácsülési jegyzőkönyv csak alig maradt fenn vizont. Ld. MNL OL E 284 No. 245., 246 (1699 decemberéből és 1700 decemberéből)

78 A Számvevőség kapcsán l. Nagy — F. Kiss, 1995. 404., 423–425. p.

79 MNL OL E 280 1694. márc. nro. 12. Johann Ludwig Koller budai számvevő részére „wird die Direction über die Buchhalterei conferirt also, dass er anbei über das Salzwesen die Quartals Extract und Hauptrechnung ordentlich führen solle, westwegen ihm zu einer jährlichen Adiuta

Prunner geschehen, rechnungen, so der rechnungsführer selbst, undt zwar false praesentiret gehabt, angenommen, undt noch darüber ein authentisches recepissee hinaus gegeben, nicht buchhalterisch gehandelt, sondern gethan, was auch einem der mindesten Raythdiener nicht so leicht zuverzeihen ware, also das Euer Excell[enz] und Gnaden ex unque leonem zuerkennen geruhen wollen. Undt ist zwar nicht ohne, daß die Entschuldigung, warumb in der Buchhalterey so wenig ausgemachte arbeithen seyn, sich etwelchenmaßen mit der überhäuffung legitimiren lasset, es ist aber evident, dass der Director selbst noch dirigiert zu werden noth hätte. Indessen undt weylen zubesorgen stehet, dass entweder die in der aufnahm ruckständige rechnungen gar erligen bleiben, oder, wann die dato in blossen 3 persohnen bestehende Buchhalterey dieselbe vornimmt, darmit nicht so bald fertig werden kann, dass nicht von den laufenden jahren wieder ein hauffen zusammen kommen, welcher die ausarbeithung der alten erwarten, undt mann mit deme in priorem errore wieder verfallen muß, wodurch der sach nicht geholffen, undt Euer Excellenz undt Ganden nie auf den grund der dortigen wirtschafft kommen werden. So wäre meine gehors[ame] undt ohnvorgreifliche meinung es möchte Ihro Kay. May. dienst undt interesse am anständigsten seyn, wann per modum deputationis von denen hiesigen Buchhalterey⁸⁰ ein subjectum, so dem werck ex capite gewachsen, mit noch ein paar Raythofficiern, so entweder von den hiesigen zuschicken, oder ad hunc casum aufzunehmen wären, ohne verschub auf eine zeit lang nacher Ofen geschickt undt selbigen anbefohlen würde, sich nicht allein die öftters angezogene ruckständige raythungen vorlegen zulassen, undt mit den bey sich habenden beeden raythofficieren ohne Verzug oder ohne einige Zeit Verlust auszuarbeythen, sondern auch wehrender zeit von denen currenten arbeythen der mehrangezogenen Administrations Buchhalterey, undt der capacitaet der darbey bestelten bedienten die erforderliche information ex ipso usu quotidiano einzuziehen, nach dessen information so dann Euer Excellenz undt Gnaden die fernere mensuren nehmen, undt verlässlich disponiren werden können.⁸¹

75 fl. ausgeworfen...” Eszerint az igazgatóság azt jelentette, hogy a sószámadásokat is neki kellett ellenőrizni.

80 Palm az Alsó-Ausztriai Számvevőségre (Niederösterreichische Buchhalterei) célzott, amely évtizedek óta látta el az Udvari Kamara számvevőségi feladatait. Utasítását lásd *Körbl*, 2009. 478–481. p.

81 A javaslat eredményeként került Johann Adam Thau volt Szepesi Kamarai alegisztrátor Budára számvevőnek. MNL OL E 280 1695. júl. nro. 20.

[26.] Das Einnemberamt belangend, stehet selbiges noch der zeit in einer ziemblichen ordnung, und ist mit dem gegenwärtigen Einnehmer Georg Christoph von Zennegg wohl versehen, zudesideriren wäre allein, undt würde zu grösserer richtigkeit gereichen, wann dieses Einnehmeramt auf den fus einer Generalcassa aller einkunfften, so aus dem district der Ofnerischen Administration zuerheben seyn, gesetzt, undt allen Ämbtern, welche proventus zuverrechnen haben, mitgegeben und anbefohlen wurde, alle ihre einnahm entweder in paarem, oder in ausgaaben, deren anschaffungen undt quittungen auf das Einnehmeramt gestellt seyn müsten, in das Einnehmeramt undt zur selbigen cassa von monath zu monath abzustatten. Dieses würde viel gutte effectus haben, es wurden nicht viel resten anwachsen, die rechnungen konten zeitlicher abgelegt werden, und Euer Excellenz und Gnaden aus dem alleinigen Einnehmeramt, so zusagen omni momento ersehen, wie bey dem gantzen Administrationsweesen gewirtschaftet wirdt. Zu welchem ende der Einnehmer zubefehlen wäre, daß er nicht allein seinen Amt fleissig undt getreulich abwarten undt keine ausgaab ohne verordnung der Administration führen, sondern auch alle monath einen cassaeextract der Administration undt zugleich anhero zur hochlöbl[ichen] Kay. Hoffcammer abgeben solle.

[27.] Die wirtschaft, welche bey dem Waldamt ist, erachte ich ohnnöthig vorzustellen, weylen solche genugsamb aus deme, so oben gehorsam gemeldet, erhellen thut, erstatte also mein geringes gehorsam gutachten dahin, daß solches aufzuheben, undt das holtz, so die Administration zuverschaffen hatt, theils nach der von dem Kays. Feldproviand Commissario Wilfersheim⁸² oben allegirtermassen, vorgeschlagenen oeconomice zuerzeigen, theils zutrachten seye, wie es, besonders die deputata, mit geld erleydentlich abzulösen wären. Mit deme wurde der schaden undt einbuß, welche Ihre Kay. May. Aerarium alle jahr bey diesem Amt leyden, abgethan, undt von die bereitung der Königl. Waldungen, so oft selbige vonnöthen, durch eine oder andere anstalt von der Administration aus de casu in casum vorgekehret werden, ohne das vonnöthen ist, ein eigenes undt so kostbahres Amt derentwegen zuhalten.

[28.] Das Bauamt befinde gleicherweis ohne gehors[amen] Maßgeben abzustellen, die bisherige beampte zur schlussrechnung anzuhalten, undt die noch vorhandene materialien, wie es am besten undt wirtschaftlichsten seyn kann, anderwärts zu Ihre Kay. May. diensten zuverwenden oder zuversilbern.

82 Johann Niklas Wilfersheim tábori élelmezési igazgató Budán. Nemcsak az élelmezési ház, élérsaktár, de a hajóalmok, a malmok és a sütőházak felügyelete is alá tartozott.

Künfftighin aber, da einiges civil oder militargebau auskommen sollte, solches entweder per appalto zubedingen, oder doch mit solcher oeconomie anzugreifen undt zubestritten, dass Ihro Kay. May. mehrern nutzen, undt wenigen schaden darbey haben mögen, als sich bey dem bisherigen bauweesen in Ofen erwiesen hatt, allwo nichts oder wenig undt schlecht gebauet, undt doch so viel tausend undt tausend gulden verbauet worden seyn.

[29.] Das Dreyssigstambt hatt bishero noch die beste einträglichkeiten gehabt, undt ist kein zweifel, wann handel und wandel cultivirt, undt dasjenige noch gnädig undt hochvernünftigen verstand einer hochlöbl[ichen] Kays. Hoffcammer effectuirt wirdt, was oben wegen abolierung einiger ohnnützlicher Dreyßigsten im land hin undt her gehors[am] erwehnt habe, dass die einkunfft sich noch reicher zeigen werden, also das dieses ambt zuconfirmiren, der Dreyssigster undt sein Gegenhandler⁸³ zu beständigen fleiß anzumahnen, sie dass sie sich ihre privat oeconomie nichts mehrers als Ihro Kay. May. dienst, weniger dem Aerario zu schaden angelegen seyn lassen sollen, einige warnung zugeben, den bishero treibenden oxsen undt traydhandl, zu verhütung alles verdachts oder unterschleiffs zuinhibiren. Undt endlich, weylen bey dem Provisoratambt meines erachtens die bisherige wirthschafft nicht die beste ist, bey dem Dreyssigstambt noch ein bedienter aufzunehmen, undt dargegen der Beschauer (weylen der Dreyssigster oder der Gegenhandler ohne dem stätts im Ambt oder ein jedes seinen Schreiber halten solle) abzuschaffen wäre, darmit solchergestalten das wenige, was bey dem Provisoratambt, nach verlassung in bestand des breuhaus, zuverwalten ist, der Dreyssiger zugleich respiciiren undt mit deme die oben angezogenermassen augirt erhaltene besoldung meritiren könnte. Dann das quoad lucrum cessans, das ofnerische breuhaus nach der bishero geführten wirthschafft schädlich seyn, habe oben mit mehrerem deduciret, undt ist pro emendatione und umb dieses capital auf ein größeres interesse zubringen, kein anders mittel, als solches einem wohlhabigen undt ehrlichen mann in bestand zulassen, worüber dem herr Administratori zu Ofen das fernere zuerinnern bey Euer Excellenz und Gnaden gnädigen befehl beruhet. Die übrige effecten des Provisorats, als zehendwein, getreyd, fischviertl undt andere derley gefälle wären meiner gehors[amen] ohnmaßgebigen meinung nach, rebus sic stantibus per arendationes, oder wie es sonster am besten geschehen könnte, auf paares geld

83 A budai harmincados 1687–1697 között Michael Hochenwarter, ellenőre 1689–1698 között Matthias Lambert Kollbacher volt.

zusetzen, consequenter ohne bisherige unkosten undt schaden einzubringen undt alsogleich in das Einnehmeramt abzuführen.

[30.] Das Saltzamt cessiret dermalen durch das dem hungarischen Palatino eingeraumbte Saltz Commercium⁸⁴ von selbstem, operae putium aber wäre, diejenige schädlichkeiten, so dieser palatinische tractat undt die vorher gegangene Vorsterische saltzprob⁸⁵ mit sich führen sollte, undt von welchen, dass sie Euer Excellenz undt Gnaden gehors[am] angezeigt worden seyn, mir in der vorgehabten inquisition incidenter einige meldung geschehen ist, genau undt mit fundament zu untersuchen, umb das remedium, wo eines vonnöthen, suo tempore loco et modo vorkehren, oder da keines vonnöthen, desto sicherer mit der bisherigen wirtschafft fortfahren zukönnen.

[31.] Ich solle auch nicht ermangeln, Euer Excell[enz] undt Gnaden gehors[am] beyzubringen, dass in mehrberührter inquisition vorgekommen ist, welchergestalten ein ordinari Proviandtamt in Ofen eingeführet wolle werden, und der darzu benente Verwalter bereiths im anzuge seye, welches die Administration selbstem für ohnnöthig befindet, undt wann mann auch diese bestellung recht beym licht besihet, so scheint es ein ens sine necessitate multiplicatum ein dienst ohne verrichtung, undt nichts als eine gelegenheit undt commoditæet zuseyn, dass der bediente ad exemplum aliorum seine privatwirtschafft alldar treiben undt reich wird können werden, dann, wann mann die zehendgetreyder, wie oben ohnmaßgeblich undt gehors[am] vorgeschlagen, in geld eininhabt (welches gewiss die beste undt sicherste wirtschafft für Ihre Kay. May. ist). So kombt die ganze proviantverwaltung darauff an, dass die guarnison in Ofen, welche wann sie jahr aus jahr ein complet ist, des tages etwa 1500 Portion Brod erfordert undt jetzte kaum 700 braucht, mit brod versehen werde, dieses aber kann vernichtet werden, ohne das neue ämter gemacht, neue bediente bestellt, undt neue besoldungen gegeben werden, dann weylen ohne dem das Feldproviandtamt in Ofen, allwo so lang der gegenwärtige türckenkrieg wehret, das haubtmagazin seyn undt bleiben wirdt, zu versehung einer ganzen armee eingerichtet, undt alles dardarzu(!) in vollkommenen gang ist, so kostet Ihre Kay. May. nicht mehreres, dass durch eben die anstalt, mit welcher eine ganze armee von so viel

84 A nádor (áttételesen: Samuel Oppenheimer bécsi zsidó hadiszállító, bankár) által 1694-től bérelt sókereskedelemre részletesen l. *Sinkovics*, 1937. és *Szakály*, 1971.

85 Christoph Vorster legfőbb tábori élelmezési igazgató Esterházy nádor előtt 1692–1693 folyamán „saját pénzén Magyarországra hozott 100 000 máramarosi és erdélyi sókő eladásával megmutatta, hogy a sókereskedelemből kellő intézkedések mellett nem jelentéktelen haszon teremthető elő.” *Sinkovics*, 1937. 4. p.

tausend mann kann proviantiert werden, eine garnison von etlich hundert mann ihr brod auch empfangen. Also das, wann ich allein auff Ihre Kay. May. wahren dienst undt interesse reflectiren, undt mich an keine privat convenienzen kehren viel, meiner pflicht gemäß, doch ohne gehors[ame] maßgebung, dafür halte, dass so lang der krieg währet, undt die proviantierung der garnison von Ofen durch das Feldtproviantamt, ohne versaumbnus oder praejudiz Ihre Kay. May. dienstes und interesse, ut nunc, geschehen kann, von der bestellung eines ordinari Proviantamts in Ofen zu abstrahiren, undt auch vielleicht nach dem krieg mit der proviantierung derley garnisonen wirtschaftlicher dispositiones zumachen seyn.

[32.] Welchemnach fürtershin, undt bis die proventus der Ofnerischen Administration eine mehrere bedienung in quanto et quali personarum erfordern, die Administration in der alleinigen person des Administratoris mit einer Cantzley in der bestellung wie bishero undt mit der Buchhalterey vor die currentia ebenmäßig, außer das zur ausarbeitung der rechnungen von vorigen jahren die gehors[ame] ingerathene deputation geschehen möchte, bestehen. Das Einnehmeramt in bisherigen stande gelassen undt auf dem fus einer Generalcassa gestellt, das Dreyßigstamt, wie oben mit mehreren gemeldet eingerichtet, undt herentgegen nach deme das breuhaus appaltirt, die arendationes der übrigen Proviantamts effecten eingerichtet, undt die baumaterialien versilbert, oder in anderwärtige verwendung gegeben seyn werden, das Provisorat-, Wald- undt Bauamt abgestellt, undt solcher gestalten die gantze Administration auf den Administratorem mit der Cantzley undt Buchhalterey, undt den Einnehmer undt Dreysigst mit ihren Gegenhandlern restingiret könten werden. Auser allen zweifel stellend, das auf solche weis die einkunfften mehrers klecken, deren erträglichkeit von jahr zu jahr zunehmen, undt pro tempore durch wenigere ambleuthe mit mehreren fleiss undt klarheit gewirtschaftet werden wirdt.

[33.] Im übrigen undt damit auch von dem, was in inquisitione donatialis, so von dem herrn hungarischen Palatino undt der löbl[ichen] Hungarischen Cantzley gegeben worden, vorgekommen, einige meldung thue, so habe ein anders oder mehrers nicht erfahren können, als das, wie beede beyligende copial instrumenten ausweisen, einige donationes würcklich geschehen seyn, undt zubesorgen stehet, das, wann eine hochlöbl[iche] Kay. Hoffcammer sich deme nicht mit vigor widersetzt, undt die jura Fisci Regni in denen neoacquisitis, wieder die vermeinte praerogativen des herrn Palatini undt ermelter löbl[ichen] Cantzley schützet, beede weiter greifen, undt weitaussehende praejudicia daraus entstehen dörfen.

Schlüsslichen undt summariter thue mich nochmahlen undt in allem auf das öftters allegirte prothocoll referiren, ob undt wie gegen dem gewesten

Administratorn herrn Plass von Mihlleuthen undt den Waldtmeister Prunner einige anthung oder erhohlung des illorum culpa bey der Ofnerischen Administration commisive et omissive entstandenen undt ex dictis passim erhellenden schadens zuthun seye, Euer Excellenz undt Gnaden gehors[am] submittiren, beyligendes memoriale des herrn baron Werleins,⁸⁶ so er mir bey meiner abreis von Ofen eingehändiget, wie er mich ersucht, geziemend überreichend undt mich gehors. empfehlend, als

Euer Excellenz und Gnaden
Wien, den 1ten January 1695
gehorsamster
Johann David Palm

Hátoldalon:

[tartalmi összefoglaló, ami a lajstromkönyvben is szerepel:]

Herrn Johann David Palm Kay. Hoffcamerraths relation über die ime aufgetragene inquisitions commission zu Ofen, selbiger Administrations Waldtmaister Pruner und Einnember Zenegg nebst andern bediente und über die bestellung der dortigen Registratur unnd Buechhalterey, wie auch eingriff in denen neuen acquisten von dem herrn Palatino Hungariae und der Hung[arische] Canzley und was deme in ein unnd andern mehr anhängig.

[más kézzel:]

Gehorsamste relation an hochloeb[liche] Kay. Hofcammer von mir der mittel raths Johann David Palm die mir wegen der Administration zu Ofen auferlegten inquisitions commission betreffend.

[irattározási és kiadmányozási adatok:]

28ten H⁸⁷ Sept[ember] 1696

Exped[itur] den 28ten Sept[ember] 1696

[bal hasábon feljegyzés más kéztől:]

86 Itt a volt budai kamarai adminisztrátor fiáról, Johann Joseph Werleinről van szó. Az átnyújtott irat — többi említett melléklettel együtt — nem maradt fenn az Udvari Kamara 1694–1696. évi irataiban.

87 A „H” betű jelen esetben az irattározás helyére utal, azaz az iratot a magyar (Hungarn) sorozatban kell elhelyezni.

Der Röm. Kay. May. Hoffcammerräthen, herrn Tullio Miglio freyherrn von Promberg, herrn Jacob Theobald von Mayeren und herrn Johann David von Palmb mit dem freundt[lichen] ersuchen zu communiciren, das sye mit zuziehung des alhier anwesenten herrn Cameral Administratoris zu Ofen, diese relation, neben desselben hievor in Ofnerischen anligenheiten unnd wegen manutenierung des Halmagienser districtibus⁸⁸ et juris turcici, wie dan auch die überlassung an dem h[err] Marches Pagni, der neüen acquisten zu Szirok gehörig, anbetreffende bericht, umbständig überlegen, unnd dero rathliches guettachten darüber ausführlich erstatten wollen.

Ex Consilio Camerae Aulicae
Viennae, den 14ten Martii 1695
Johann Tamen von Oldendorf⁸⁹

Jelzet: ÖStA FHKA HFU 1696.09.28. (Kt. 862. [r. Nr. 379.] fol. 720–731., 764–775.)

Kiadatlan források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
E 136	Magyar Kamara Archivuma, Diversae instructiones
E 279	Budai Kamarai Adminisztráció, Expeditionen
E 280	Budai Kamarai Adminisztráció, Hofbefehle
E 281	Budai Kamarai Adminisztráció, Berichte und Schreiben
E 284	Budai Kamarai Adminisztráció, Miscellanea
E 286	Budai Kamarai Adminisztráció Számvevősege, Buchhalterey Akten

88 Gyula 1695. januári visszafoglalását követően a Budai Kamarai Adminisztráció fennhatósága alá került, mint újszerzeményi terület, de a halmágyi és a jenői körzetek hovatartozása a Szepesi Kamarával állandó sűrlődást jelentett és 1698–1701 között többször is sor került átcsatolásukra. Részletesen ld *Oross*, 2013a. 620–621. p.

89 1676–1686 között fogalmazó és lajstromozó, 1687–1704 között titkár az Udvari Kamaránál. *Körbl*, 2009. 357. p.

ÖStA FHKA	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv
HFÖ	Hoffinanz Österreich
HFU	Hoffinanz Ungarn
ÖStA AVA	Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv
ÖStA KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
HKR Prot. Exp.	Hofkriegsrat Expedit Protokolle
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
NLMA	Niederösterreichisches Landmarschallamt

Felhasznált irodalom

- Bogdán*, 1991. *Bogdán István*: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.)
- Ember*, 1946. *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, 1946. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III., Hatóság- és hivataltörténet 1.)
- FZ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*. I. Serie. I. Band. Einleitung zur Darstellung der Feldzüge des Prinzen Eguen von Savoyen. Wien, 1876.
- Géra*, 2011. *Géra Eleonóra*: Beszállásolás és katonai terhek a XVIII. század eleji Budán. In: *Fons* 18. (2011) 4. 407–456. p.
- Géra*, 2014. *Géra Eleonóra*: (Fő)városból köhalom. Buda város hétköznapijai a 18. század elején. Bp., 2014.

- Hengerer, 2006.* *Hengerer, Mark*: Herz der Hofkammer — haubt buech über das universum. Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert). In: Fouquet, Gerhard (Hrsg.): Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit; 10. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen; Gottorf/Schleswig, 23–26. September 2006. (Residenzforschung, Bd. 21.) Ostfildern. 191–240. p.
- Hochedlinger, 2010.* *Hochedlinger, Michael*: Onus militare. Zum Problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750. In: Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740. Hrsg.: Peter Rauscher. Münster, 2010. (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 11.) 81–136. p.
- Iványi, 1991.* *Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége 1681–1713. Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivaltörténet 10.)
- Kenyeres, 2006* *Kenyeres István*: Buda és Pest útja az 1703. évi kiváltáságlevelel. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I. (2006) 159–201. p.
- Kollmer, 1983.* *Kollmer, Gert*: Die Familie Palm. Soziale Mobilität in ständischer Gesellschaft. Ostfildern, 1983. (Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg. Band 1.)
- Kovács, 1938.* *Kovács Lajos*: Telekkönyvi rendtartás Budán a kamarai adminisztráció idején. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Bp., 1938. 207–229. p.

- Kovács*, 1940. *Kovács Lajos*: A kamarai adminisztráció és a budai polgárok 1694. évi viszálya. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 8. (1940) 28–48. p.
- Körbl*, 2009. *Körbl, Hansdieter*: Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I. Wien, 2009. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 54)
- Macek*, 1983. *Macek, Jaroslav*: Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz (1611–1686). In: Studien zur Geschichte Wiens im Türkenjahr 1683. Wien, 1983. (Jahrbuh des Vereins für Geschichte der Stadt Wien. Bd. 39.)
- Mayer*, 1980. *Mayer, Theodor*: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. 2. Auflage. Hrsg. von Josef Falkenstein und Heinz Stoob. Bearbeitet von Adalbert Toth. Sigmaringen, 1980.
- Mažuran*, 1989. *Mažuran, Ive*: Izvještaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698, i 1702. godine. Osijek, 1989. (Grada za historiju Osijeka i Slavonije. Knjiga 7.)
- Mensi*, 1890. *Mensi, Franz Freiherr von*: Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890.
- Nagy*, 1956. *Nagy István*: Buda adóterhei a töröktől való visszafoglalástól a Rákóczi-szabadságharcig. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 11. (1956) 33–76. p.
- Nagy*, 1964. *Nagy Lajos*: A Víziváros XVII. század végi topográfiája. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 16. (1964) 189–249. p.
- Nagy*, 1971a. *Nagy István*: A Magyar Kamara 1686–1848. Budapest, 1971. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivatalörténet 3.)
- Nagy*, 1971b. *Nagy Lajos*: A budai Vár topográfiája a XVII. század végén. Tanulmányok Budapest Múltjából 18. (1971) 81–119. p.

- Nagy — F. Kiss, Nagy István — F. Kiss Erzsébet*: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Budapest, 1995. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 9.)
- Oross*, 2013a. *Oross András*: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján. In: Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron (szerk.) *Archivariorum historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Bp., 2013. 611–628. p.
- Oross*, 2013b. *Oross András*: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése. (Fons könyvek 4.) Bp. 2013.
- Oross*, 2015. *Oross András*: A Budai Kamarai Adminisztráció budai hivatalai. In: Géra Eleonóra, Oross András, Simon Katalin Géra Eleonóra (szerk.) *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. Budapest, 2015. (Budapest történetének forrásai, 11.) 11–24. p.
- Simon*, 2015. *Simon Katalin*: Buda város topográfiai viszonyai és lakossága a 17–18. század fordulóján, az 1702-es összeírás. In: Géra Eleonóra, Oross András, Simon Katalin Géra Eleonóra (szerk.) *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. Budapest, 2015. (Budapest történetének forrásai, 11.) 33–70. p.
- Sinkovics*, 1937. *Sinkovics István*: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. Bp., 1937.
- Staatskalender, 1702 *Staats und Standskalender auff das Jahr MDCCII*. Wien, [1702].
- Szakály*, 1971. *Szakály Ferenc*: Oppenheimer Sámuel működése, különös tekintettel magyarországi kihatásaira. Bp., 1971. In: *Magyar-zsidó oklevéltár XIV*. 31–78. p.

- Winkelbauer*, 2006. *Winkelbauer, Thomas*: Nervus rerum Austriacarum. Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700. In: Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas. Herausgegeben von Petr Mat' a und Thomas Winkelbauer. Stuttgart, 2006. 179–216. p.
- Wolf*, 1853. *Wolf, Adam*: Die Hofkammer unter Kaiser Leopold I. In: Sitzungsbereich der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse 11. (1853) 440–484. p.
- Zoltán*, 1963. *Zoltán József*: A barokk Pest-Buda élete. Ünnepségek, szórakozások, szokások. Bp., 1963.

